

**Методичні рекомендації
щодо навчання української літератури учнів 5 – 11 класів
у 2020 – 2021 навчальному році**

Учні мають здобути в школі уміння і компетентності XXI століття, які узгоджені з країнами Європейського Союзу і які потрібні сьогодні сучасному українцю. Окрім знання рідної, державної й іноземних мов, інформаційних технологій, уміння критично мислити, аналізувати, працювати в команді, мати навички фінансової грамотності і підприємництва, нашим дітям потрібна **освіта для життя**.

Одним зі складників цієї мети є сформульована у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392) **мета освітньої галузі «Мови і літератури»**, як-от: «розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій».

Головна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості, залучення учнів до найвищих досягнень національної літератури і культури, національних і загальнолюдських духовних цінностей, формування комунікативної та літературної компетентностей, розвиток творчих здібностей учнів, виховання в них естетичного смаку, високої читацької та загальної культури, вироблення вмінь самостійно ознайомлюватися зі зразками мистецтва слова.

Надважливою сьогодні залишається **проблема готовності вчителя до роботи в умовах непередбачених викликів й уміння організувати навчальну діяльність в нових умовах та визначати шляхи подальшого саморозвитку**. У шкільній освіті 2020/2021 навчального року, зокрема в мовно-літературній, буде продовжено послідовне **упровадження компетентнісного підходу** як одного зі стратегічних напрямів розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа». Для формування ключових і предметних компетентностей, передбачених цим підходом, уведено **наскрізні змістові лінії** та наскрізні вміння. Щодо наскрізних змістових ліній («Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність»), то це важливі надпредметні теми, які сприяють формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, зокрема ціннісних і світоглядних орієнтацій, що визначають поведінку в життєвих ситуаціях. **Наскрізні ж уміння є індикатором упровадження компетентнісного підходу**, вони забезпечують рівновагу між навчальними результатами учнів (що вони знають) та їх особистісними якостями і здатностями (що вони можуть), які потрібні для життєвого успіху й досягнення всіх компетентностей. Отже, **компетентнісний підхід передбачає шлях від предметних компетентностей через наскрізні змістові лінії та наскрізні вміння до ключових компетентностей**. Саме тому так необхідно вчителю розуміти особливості компетентнісної освіти, усвідомити, які саме компетентності та яким шляхом формувати, що має стати кінцевим результатом навчання або вивчення конкретної теми.

Нормативно-правова база

Готуючись до початку 2020-2021 навчального року необхідно ознайомитися зі змістом таких джерел:

- Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р - <https://cutt.ly/OyA9z5p>);
- Державний стандарт базової і повної загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392;

- Навчальні програми з української мови для учнів 5 – 9 класів (редакція 2017 року), ключові зміни в цих оновлених програмах, а також програми для 10 – 11 класів (рівень стандарту і профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407, програми для навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- накази Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня»; від 20.04.2018 № 406 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня»; від 20.04.2018 № 408 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня».

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується розподіл годин інваріантного та варіативного складників. При розподілі варіативного складника навчального плану слід враховувати гранично допустиме навантаження. Звертаємо увагу, що під час складання освітніх програм закладів освіти та відповідних навчальних планів заклад освіти має повноваження здійснювати **перерозподіл навчальних годин навчального плану в межах 15%** від загального обсягу навчального навантаження. При цьому можливою є зміна моделей інтеграції освітніх галузей.

Використання годин варіативного складника навчальних планів може йти на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника, упровадження курсів за вибором, проведенням індивідуальних консультацій та групових занять. Вибір між упровадженням курсів за вибором і проведенням індивідуальних консультацій та групових занять заклад освіти здійснює з урахуванням індивідуальних навчальних можливостей та пізнавальних інтересів здобувачів освіти і спрямовує на забезпечення умов диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. Умовою для їх упровадження має бути запит батьків, наявність груп дітей з певними пізнавальними інтересами, готовність педагогів до проведення курсів за вибором. Найбільш раціональним вважаємо використання годин варіативної складової у старшій школі на посилення вивчення предметів, які винесено для складання ЗНО, оскільки, як і в минулі роки, ЗНО засвідчило, що значна частина випускників не має певних базових знань і вмінь з багатьох предметів.

Одним з основних компонентів допрофільної (8–9 класи) та профільної (10–11 класи) освіти є **курси за вибором і факультативи**, які сприяють формуванню у старшокласників чітких уявлень про свою майбутню професію, що так чи інакше ймовірно буде пов'язана з філологією (учитель-словесник, журналіст, редактор, коректор, перекладач, фольклорист, науковець філологічної спеціалізації тощо), а також дають змогу виробити особистісні риси та фахові навички (допис від 21.06.2019 на блозі «Паланка словесника»). У Методичних рекомендаціях щодо вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році уміщено роз'яснення щодо організації такої роботи у закладі освіти, зокрема:

- мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗНЗ міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні (за умови меншої кількості учнів, можна запровадити для учнів міжкласні та міжшкільні факультативи, курси за вибором);
- **факультативи** розраховані на 9 – 17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень хоче перевірити власні нахили, здібності й уподобання;
- програма **курсу за вибором** розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які його обрали, від початку навчального року до завершення (робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена);
- курси за вибором можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання;
- організаційний аспект використання програм курсів за вибором або факультативів з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин передбачає узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній

процес, коли програма факультативного курсу може бути використана як програма курсу за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу необхідно скоригувати у календарно-тематичному плануванні. За такої умови програму погоджують на засіданні методичного об'єднання закладу освіти і затверджує його керівник. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чий авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

У разі використання варіативної складової на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми, додається програма цього курсу. Звертаємо увагу, що програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти (<https://cutt.ly/oyP5J3V>).

Назви програм курсів за вибором і факультативів з української мови, схвалених Міністерством, щорічно перелічено у **Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у закладах освіти (лист МОН України від 10.06.2019 № 1\9-365)**, а саме:

10	Навчальна програма факультативного курсу «Поетика» (автор Колінченко О. М.)	5-6	КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»	Лист ІМЗО від 05.02.2016 № 2.1/12-Г-32
11	Програма літературно-етноекологічного гуртка "Україна обрядова" (укл. Голубчик Т. В., Чифурко І. Є.)	5(6)	Чернівецький ОППО	Лист ІМЗО від 22.12.2016 № 2.1/12-Г-887
12	Українська література. Програма факультативних курсів (Гнаткович Т., Калинич О., Береш-Попович О., Шкурда М., Колінченко О.): Літературними стежками, 5 клас. Усна народна творчість, 5-7 класи. Дивосвіт української літератури, 6 клас. Основи зорової (візуальної) поезії, 9-11 класів	5-11	Дивослово	Лист ІМЗО від 04.07.2019 № 22.1/12-Г-551
13	Програма курсу за вибором "Аналіз ліричного твору" (авт. Ткач А. В.)	8-9	Чернівецький ОППО	Лист ІМЗО від 22.12.2016 № 2.1/12-Г-893
14	Програма курсу за вибором "Музичний світ поетичного слова" (авт. Ткач А. В.)	8 (9)	Чернівецький ОППО	Лист ІМЗО від 22.12.2016 № 2.1/12-Г-888
15	Програма курсу за вибором "Літературне краєзнавство" (укл. Легка В.А., Семідетна А. О.)	8-9	Кіровоградський ОППО	Лист ІМЗО від 22.12.2016 № 2.1/12-Г-889
16	Програми курсів за вибором і факультативів з української літератури. 8-11 класи (за загальною редакцією К. В. Таранік-Ткачук)	8-11	Грамота	Лист ІМЗО від 12.07.2016 № 2.1/12-Г-540

17	Навчальна програми спецкурсу "Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті" (укл. Яценко Т. О., Тригуб І. А.)	10 (11)	Автори	Лист ІМЗО від 27.06.2018 № 22.1/12-Г-444
----	---	---------	--------	--

Навчальні програми

У 2019-2020 навчальному році вивчення української літератури здійснюватиметься за такими програмами:

3	Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська література. 5-9 класи»	5-9	сайт МОН	Наказ МОН від 07.06.2017 № 804
4	Українська література. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української літератури	8-9	сайт МОН	Наказ МОН від 17.07.2013 № 983
5	Навчальна програма «Українська література» за вальдорфською педагогікою (авт. - укл. Чефранова Т. О.)	5-9	Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні	Лист ІМЗО від 10.07.2020 № 22.1/12-Г-550
6	Навчальна програма «Українська мова» за вальдорфською педагогікою (авт. Микитишина Л. В.)	10-11	Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні	Лист МОН від 04.10.2019 № 1/11-8789
7	Навчальна програма "Українська література (рівень стандарту). 10-11 класи"	10-11	сайт МОН	Наказ МОН від 23.10.2017 № 1407
8	Навчальна програма "Українська література (профільний рівень). 10-11 класи"	10-11	сайт МОН	Наказ МОН від 23.10.2017 № 1407

Електронні ресурси: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> та <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Навчальну програму з української літератури для 5-9 та 10 – 11 класів 2017 року модернізовано згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти та з метою наскрізного впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу в навчанні української мови в контексті положень «Нової української школи».

У зв'язку з цим розроблено **новий формат пояснювальної записки до програми**, у якій визначено роль української літератури у формуванні ключових компетентностей, з'ясовано особливості запровадження наскрізних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток» (НЛ-1), «Громадянська відповідальність» (НЛ-2), «Здоров'я і безпека» (НЛ-3), «Підприємливість та фінансова грамотність» (НЛ-4), які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в процесі навчання й виховання; спрогнозовано портрет випускника основної школи.

Унесено зміни до структури програми. У рубриці «**Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності**» подано перелік умінь, навичок, ціннісних ставлень, які передбачено сформулювати в результаті вивчення теми, і коло необхідних для цього знань. **Твори для** текстового вивчення виділено **напівжирним шрифтом**, інші ж лише перелічено для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компоненту, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано **рекомендаційні**

рубрики «Мистецький контекст» (МК - перелік зразків різних видів мистецтва - образотворче, музичне, скульптура тощо), **«Міжпредметні зв'язки» (МЗ** - українська мова, історія, зарубіжна література, іноземні мови, образотворче мистецтво, музика, природознавство, географія, естетика, етика тощо), **«Сучасна українська дитяча й підліткова література» (СЛ** - перелік сучасних творів, які ідейно та тематично пов'язані із запропонованими для текстуального вивчення творами і які учитель **може використати** задля зацікавлення учнів сучасним літературним процесом, проведення паралелей між класичним і сучасним творами (за рахунок резервних годин; на уроках позакласного читання; літератури рідного краю тощо)).

Крім того, здійснено **частковий перерозподіл кількості годин на вивчення творів** (зі збереженням структурних тематичних блоків чинної програми):

Клас	Назва теми	Додано години	Вилучено години	Рекомендовано години
5	Народні казки		2	4
5	Із народної мудрості. Загадки. Прислів'я та приказки		2	2
5	Василь Симоненко	1		3
5	Леонід Глібов	1		2
5	Зірка Мензатюк. «Таємниця козацької шаблі»	1		4
5	Євген Гуцало	1		2
6	Ярослав Стельмах	1		3
6	Леся Воронина	1		4
7	Михайло Стельмах		1	5
7	Богдан Лепкий	1		2
7	Любов Пономаренко	1		2
7	Олег Ольжич. Олена Теліга		2	2
8	Іван Карпенко-Карий		1	4
8	Юрій Винничук. «Місце для дракона»	1		4
9	Українська література доби Ренесансу і доби Бароко. Григорій Сковорода	1		4
9	Григорій Квітка-Основ'яненко	1		3
9	Література українського романтизму		1	1
9	Тарас Шевченко. «Доля», «Росли укупочці, зростали...».	1		2
9	Марко Вовчок	1		3

У змісті програми **запропоновано альтернативу під час вивчення тем**, унесено корективи, що дозволило осучаснити корпус програмових текстів новими авторами:

Клас	Назва теми	Додано	Вилучено	Зміни
5	Легенди			Подано 5 на вибір учителя
5	Народні казки	«Яйце-райце»		Казки однієї тематичної групи подано на вибір: «Про правду і кривду» або «Мудра дівчина»; «Ох» або «Летючий корабель»
5	Літописні оповіді			Три твори на вибір учителя
5	Із народної мудрості			Вилучено вивчення напам'ять загадок, прислів'їв, приказок
5	Олександр Олесь			Твори із книги «Княжа Україна» подано 2 на вибір

5	Тарас Шевченко			Ознайомлення з дитячими роками Т.Шевченка на основі творів на вибір: «В бур'янах» Степана Васильченка <u>або</u> «Тарасові шляхи» Оксани Іваненко (оглядово)
5	П.Тичина, М. Рильський			Поняття «ліричний герой» логічно перенесено у тему, пов'язану з вивченням творчості П.Тичини
6	Тарас Шевченко			Уточнено назву «Думка» («Тече вода в синє море»)
6	Леонід Глібов			Вилучено вивчення байки «Щука» напам'ять
6	Павло Глазовий	«Кухлик»		«Найважча роль», «Заморські гості», «Кухлик», «Похвала» – 2-3 (на розсуд учителя)
7	Із пісенних скарбів			2 пісні – на розсуд учителя.
7	Марина Павленко			Запропоновано альтернативу для текстуального вивчення: «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко <u>або</u> «Аргонавти» Степана Процюка
7	Олег Ольжич. Олена Теліга		О.Теліга. «Пломі- нний день»	Запропоновано вивчення поезій Олега Ольжича, Олени Теліги – по 1 твору (на вибір). Вилучено вивчення поезії напам'ять
7	Пісенна творчість українських поетів		«Вчи- телька»	«Пісня про рушник», «Стежина» А. Малишка <u>або</u> Червона рута», «Балада про мальви», «Я піду в далекі гори», «Водограй» В. Івасюка
8	Усна народна творчість			Українські історичні пісні 1-2 з кожної тематичної групи – на вибір учителя
8	Тарас Шевченко			Замість вивчення поезії «Мені однаково» запропоновано 1 поезію для вивчення напам'ять – на вибір
9	Родинно-побутові пісні	Жартівлива пісня «Ой під вишнею, під черешнею»		Родинно-побутові пісні «Місяць на небі, зіроньки сяють», «Цвіте терен, цвіте терен», «Сонце низенько» (2 на вибір) + жартівлива
9	Українська середньовічна література XI–XV ст.			Розвиток писемності після хрещення Русі-України (988 р.). Найдавніші рукописні книги Русі-України (Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава) (оглядово)
9	Пам'ятки оригінальної літератури княжої Русі-України			Літописи як історико-художні твори. «Повість минулих літ». «Поученіє Володимира Мономаха», Києво-Печерський патерик (оглядово).
9	Українська література доби Ренесансу і доби			Видатні діячі української культури (оглядово)

	Бароко			
9	Література українського романтизму			Література українського романтизму (оглядово)
9	Література українського романтизму			Вилучено байкарську творчість поетів-романтиків; для текстуального вивчення: балада «Рибалка» Петра Гулака-Артемівського; вірш «Човен» Євгена Гребінки
9	Михайло Старицький			Вилучено
9	Іван Нечуй-Левицький. «Кайдашева сім'я»			Вилучено

До програм вклячено твори (*), які не є обов'язковими для вивчення, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самостійно.

Також оновлено список додаткової літератури для читання (позакласного читання), який подано у кінці програми.

Унормовано (відповідно до специфіки тем та вікових особливостей учнів) перелік понять з теорії літератури у 5 класі (повість-казка (повторення), загадки, прислів'я та приказки (повторення), оповідання, ліричний герой, строфа); у 6 класі (рефрен, акровірш (повторення), байка (повторення), гумор, знято поняття віршові розміри, ямб, хорей); у 7 класі (знято поняття «пафос»); у 8 класі (верлібр); у 9 класі (притча (повторення, поглиблення), літопис (повторення), молитва).

Запропонована кількість часу на вивчення кожного розділу, теми є **орієнтовною**, учитель **може її змінювати** (у межах 70 годин).

Резервний час можна використовувати для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, перевірки вивчення творів напам'ять, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Програма з української літератури у 10 – 11 класах спрямована на виховання естетичного чуття школярів, які живуть у постінформаційній реальності, якій, на думку сучасних науковців, притаманні стрімкі соціокультурні зміни, «кліпове» сприйняття подій, «агресивна візуальність» навколишнього середовища тощо. В умовах, коли старшокласники значну частину свого життя проводять у віртуальному світі, перебувають у реальності, де співіснують елітарне й масове, де рг-технології можуть створити подію з того, що не має високої естетичної вартості, важливо навчити їх розрізняти якісні мистецькі об'єкти від того, що є проминальним і кон'юнктурним.

У процесі навчання учні мають досягнути внутрішню логіку предмета «Українська література», удосконалити навички ретельно добирати навчальний матеріал та розглядати його за принципом життєвої доцільності й функціональності. Варто також ураховувати, що для успішної діяльності нині недостатньо знань і вмінь, необхідні ще віра в себе, у свої сили, здатність ухвалювати рішення, працювати в колективі й зосереджувати свої зусилля на конкретних завданнях, виявляти проблему, самостійно чи спільно її вирішувати, брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків.

Відповідно, реалізація подібних завдань передбачає: зміщення акцентів у навчанні з процесу накопичення предметних знань на вироблення вмінь їх застосовувати; становлення учня як суб'єкта навчальної діяльності й особистісного розвитку; необхідність забезпечення формування не лише предметної (літературної), а й ключових компетентностей. Однаково важливими стають уміння, які допомагають учневі діяти, і знання, необхідні для цих умінь.

Програма з української літератури для учнів 10-11 класів **поглиблює компетентнісну спрямованість навчання**, що досягається шляхом:

- 1) розкриття потенціалу предмета для формування ключових компетентностей;
- 2) зменшення обсягу фактологічного матеріалу на користь практичної діяльності, що забезпечує достатню кількість часу для формування предметних і ключових компетентностей;
- 3) формулювання очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності термінами компетентнісного підходу: знаннєвий компонент – *учень називає, формулює, записує, наводить приклади* тощо; діяльнісний компонент – *учень розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює, планує, застосовує* тощо; ціннісна складова – *учень усвідомлює, критично ставиться, оцінює, обґрунтовує, робить висновки, висловлює судження* тощо;
- 4) виокремлення в переліку очікуваних результатів навчання тих, що стосуються оволодіння організаційно-діяльнісними вміннями як основою формування суб'єктності учня;
- 5) уведення наскрізних змістових ліній.

Українська література як навчальний предмет має досить значний потенціал для реалізації наскрізних ліній:

«Екологічна безпека та сталий розвиток» (НЛ-1):

- *уміння*: наводити приклади з художніх творів, у яких порушені проблеми екологічної безпеки; формулювати зв'язне висловлювання про проблеми навколишнього середовища; дискутувати з цього приводу;
- *ставлення*: сприймання природи як цілісної системи; усвідомлення взаємозв'язку людини і природи; розуміння важливості екологічної безпеки; готовність долучитися до захисту навколишнього середовища.

«Громадянська відповідальність» (НЛ-2):

- *уміння*: наводити приклади з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлювати ставлення до порушених проблем; переконливо й толерантно відстоювати власні погляди в дискусії; працювати в парі, групі, брати на себе відповідальність у груповій роботі та виконувати доручену роль; ухвалювати спільні рішення;
- *ставлення*: відчуття себе членом спільноти; усвідомлення важливості активної громадянської позиції; готовність брати на себе відповідальність.

«Здоров'я і безпека» (НЛ-3):

- *уміння*: знаходити необхідну інформацію про здоров'я, критично оцінювати її; використовувати набуті знання і вміння для забезпечення власної безпеки й безпеки інших; наводити приклади з художніх творів, у яких порушено ці проблеми; діяти в ситуаціях, загрозливих для здоров'я;
- *ставлення*: усвідомлення власного здоров'я як цінності не лише особистої, а й суспільної; ведення здорового способу життя й пропаганда його; усвідомлення залежності і впливу власної поведінки на здоров'я і безпеку свою й оточення.

«Підприємливість та фінансова грамотність» (НЛ-4):

- *уміння*: наводити приклади з художніх творів, де порушені ці проблеми; використовувати набуті знання і вміння з метою реалізації запланованих проектів;
- *ставлення*: готовність проявляти ініціативу.

Концептуальна структура програми, її змістове наповнення передбачають: забезпечення можливостей для формування предметної (читацької) і ключових компетентностей; урахування вікових особливостей учнів, психології сприйняття ними творів художньої літератури; особливості навчального процесу в профільній школі; право вибору (для вчителя і учня); особливості сучасного інформаційно-комунікативного простору; національних процесів державотворення; процесів глобалізації сучасного світу тощо. Художні твори для текстового розгляду дібрано за принципами: естетичних критеріїв, жанрово-тематичної розмаїтості, урахування вікової психології, осучаснення змістового матеріалу.

Курс української літератури в 10–11 класах рівня стандарту сформовано за **тематично-хронологічним** принципом, тобто запропоновано її системне вивчення, розпочате в 9-му класі, але за відповідними знаковими темами, у хронологічній послідовності із залученням біографій письменників у найпоказовіших, найцікавіших фрагментах. Особливий акцент зроблено на тих художніх творах, які сприяють зародженню у свідомості молодої людини якостей, що є носіями позитивної, життєствердної енергії. Адже в умовах національного державотворення актуалізуються пріоритет людини-гуманіста, людини-патріота, оптимістичні суспільні настрої, духовне здоров'я особистості, ці твори повинні приносити естетичне задоволення й давати стійке моральне опертя (оптимізм, життєствердність, спроможність долати труднощі, воля до перемоги, досягнення мети тощо), вчити самостійно, свідомо сприймати світ, критично оцінювати його. Однак українська література – як будь-яке явище мистецтва – сприймається кожною людиною по-своєму, тому вплив твору на неї є непередбачуваним. Іноді негативний приклад із художнього твору може спрацювати позитивно, тобто сприяти моральному загартуванню. Наприклад, роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного в цьому контексті можна сприймати як роман-засторогу.

Програму структуровано за окремими тематичними розділами й підрозділами: у 10 класі («Реалістична українська проза», «Театр корифеїв», «Титан духу і думки», «Модерна українська проза», «Образне слово поетичного модернізму» («Загальнолюдське, національне, особисте»)), **у 11 класі** («Розстріляне відродження» («Літературний авангард», «Поетичне самовираження», «Київські неокласики», «Прозове розмаїття», «Модерна драматургія»), «Перлини західноукраїнської літератури», «Під чужим небом», «Воєнне лихоліття», «Літературне шістдесятництво», «Митець і суспільство», «Стоїчна українська поезія», «Сучасна українська література»).

У рубриці «**Зміст навчального матеріалу**» запропоновано необхідні вступні тези до кожного розділу чи підрозділу, коротку характеристику творчості письменника, анотації до творів, що враховують сучасні літературознавчі оцінки (у доступних для школярів межах); названо необхідні для предметного розгляду текстів нові теоретичні поняття. Однак ця рубрика є лише пропозицією, однією з найбільш компетентних сучасних версій оцінки письменника і його творчості, тому не повинна сприйматися догматично. Учителю пропонує лише один із варіантів, висловлює певні судження як зразок (своєрідний ключик розуміння) для учня, що заохочувало б його думати над твором, шукати власні відповіді та інтерпретації, учило б мислити самостійно. Програма не вимагає прийняття єдиної думки, єдиного прочитання тексту, навчальний матеріал повинен подаватися так, щоб спонукати учнів до власних оціночних висновків. Вони мають навчитися їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо. У програмі подано також стислі огляди літературного процесу в різні періоди розвитку української літератури. Але на них не виділено спеціальних годин, вони служать лише преамбулою до вивчення творчості письменників, тому вчитель на свій розсуд може обирати з них найголовніше.

Відомості з теорії літератури (**ТЛ**) про художні засоби, жанри, літературознавчі поняття тощо, необхідні під час розгляду художнього твору, учні мають засвоїти лише на початковому, доступному рівні. Програма зорієнтовує також учителів відійти від ідеологічного чи соціально заангажованого прочитання-аналізу художнього твору, від невинновданого критерію міметичності (тобто буквального сприйняття його як відображення реального факту історичної чи просторової дійсності), що зовсім не виключає потрібний історико-літературний і соціокультурний контексти до урізноманітнення його інтерпретування, тобто розуміння не лише згідно із задумом автора, а й із виявленням тих смислів, які твір набуває в процесі історичного функціонування; урахуванні значної ролі читача як співтворця тексту; пріоритетній ролі творчих підходів під час аналізу творів, тобто в руйнуванні усталених застарілих схем.

Задля осучаснення змістового компоненту і у старшій школі навчання української літератури відбувається у форматі загального **мистецького контексту (МК)**,

міжпредметних зв'язків (МЗ) та закінчується уроками «Література рідного краю», «Узагальнення та систематизація вивченого», які дають широкий простір для вибору як учителя, так і учнів.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено **вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар**. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

Для реалізації варіативної складової типових навчальних планів для закладів освіти підготовлено програми курсів за вибором та факультативів з української літератури: назви їх, схвалених МОН України, щорічно перелічено у **Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у закладах освіти**.

За потреби години варіативної складової навчальних планів можна використати як **додатковий час для вивчення української літератури**.

Календарно-тематичне планування

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу учитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, **включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання**.

Учитель має право на вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників.

Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування учитель має самостійно вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи при цьому послідовність розгортання змісту в підручнику. Учитель може переносити теми уроків, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація закладу загальної середньої освіти або працівники методичних служб можуть лише надавати методичну допомогу вчителю.

Для зручності користування у календарно-тематичному плані доцільно виокремити колонки: **«Зміст навчального матеріалу»** (зазначити навчальний матеріал – саме той, який необхідно занотувати у колонці «Зміст уроку» класного журналу – інформацію про мистецький контекст (МК), міжпредметні зв'язки (МЗ) та рубрику «Сучасна українська дитяча й підліткова література» (СЛ)), **«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів»** (перелічити предметні й ключові компетентності, емоційно-ціннісне ставлення).

Коригувальне навчання

На початку 2020-2021 навчального року, задля забезпечення якісного виконання освітніх програм в умовах очного та/або дистанційного навчання, пропонуємо приділити

більше уваги традиційному повторенню вивченого матеріалу за минулий рік, запровадивши коригувальне навчання.

У зв'язку із уведенням карантинних заходів школа уперше працювала у режимі дистанційного навчання з 16 березня до 27 травня 2020 року, за підсумками обговорення якого виявилось, що на засвоєння учнями матеріалу неабияк впливали забезпечення сім'ї комп'ютерною технікою, уміння дитини самоорганізуватися до навчання, партнерство між членами родини, типи сприйняття дітей та ще чимало інших факторів. Отож для уникнення проблем із засвоєнням навчального матеріалу МОН України анонсувало проведення у вересні, на початку 2020-2021 навчального року, коригувального навчання. Так, Любомира Манзій, заступник Міністра освіти і науки України, у зв'язку з цим зауважила: «Тривалість коригувального навчання визначатиме школа безпосередньо для кожного класу, залежно від того, як учні опанували матеріал». А тому **кожен учитель має спланувати, організувати та провести таке навчання.**

Оскільки календарно-тематичні плани на перший місяць навчання неможливо укласти заздалегідь (не відомо, яким буде ступінь засвоєння учнями програмних тем), то насамперед варто з'ясувати рівень залишкових знань та умінь (знання навчального матеріалу, які збереглися у пам'яті учня на тривалий час і які учень використовує у практичній діяльності) та визначити інструменти для контролю цих залишкових знань (тестові завдання). Таке тестування, або діагностування, проводять лише з метою моніторингу якості знань, а тому оцінки за такі діагностичні роботи не бажано виставляти до класного журналу, адже вони є орієнтиром для визначення рівня залишкових знань і умінь.

Щоб виявити прогалини у знаннях учнів з вивчених під час дистанційного навчання тем, **учителю доцільно діяти за алгоритмом:**

- аналіз програмних вимог щодо тем, які вивчали у зазначений час;
- структурування теми на підтеми для визначення напрямів моніторингу рівня засвоєння знань та сформованості відповідних умінь;
- укладання тестів або інших видів діагностичних робіт для виявлення залишкових знань та умінь;
- проведення діагностичних робіт;
- аналіз результатів виконання запропонованих завдань, укладання таблиці для фіксації досягнень і помилок учнів у межах відповідної теми;
- підготовка завдань для повторення вивченого матеріалу для учнів конкретного класу;
- самоаналіз учнів траєкторії навчання, порівняно із попередніми результатами;
- повторне виконання діагностичної роботи аналогічного змісту задля створення «ситуації успіху».

Для організації коригувального навчання необхідно визначити кількість тем, вивчення яких відбулося у період дистанційного навчання, та розподілити тривалість їх повторення, спланувати роботу (колективну або індивідуальну, очну або дистанційну) щодо актуалізації окремих ключових тем, систематизації і узагальнення вивченого, практичного закріплення здобутих знань тощо. Тривалість періоду такого навчання кожен учитель визначає самостійно: попередньо планує з урахуванням досвіду організації дистанційного навчання минулого року та результатів діагностичних робіт певні корективи, передбачає диференціацію навчання, можливості використання відповідних засобів та інструментарію дистанційного навчання в умовах очного.

Виявлення залишкових знань учнів є відправною точкою навчання у наступному класі, тому час, витрачений на цю діяльність, окупиться якісними знаннями. Коригувальне навчання триватиме не один урок, тому власне календарно-тематичне планування відбувається після його завершення.

Специфіка реалізації програмних вимог

Щоб навчання української мови й літератури відповідало сучасним реаліям і вимогам, потрібно враховувати переорієнтацію освіти на новий вимір, будувати навчальний процес на основі нових, задекларованих у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти підходів – компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного.

Компетентнісний підхід скеровує навчально-виховний процес на формування в учнів ключових і предметних компетентностей. На уроках він простежується у акцентуванні уваги учня на усвідомленні себе як мовця/читача, важливості умінь керувати мовленнєвим/читацьким саморозвитком; формуванні умінь цілевизначення і планування, наявності навчального маршруту, запитань і завдань для рефлексії навчальних досягнень та відповідно до критеріїв оцінювання результатів навчання; наявності різнорівневих завдань, зокрема й компетентісно зорієнтованих: **для формування предметних літературних компетенцій** (емоційно-ціннісної, літературознавчої, соціокультурної, компаративної); **для формування ключових компетентностей** (спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у природничих науках, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальні та громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя); **звернення до різноманітних джерел інформації, навчальних технологій.**

Варто зауважити, що Нова українська школа потребує масового запровадження педагогіки партнерства, про яку є уже чимало інформації на просторах Інтернету, зокрема у дописі від 17.04.2020 на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника».

Стосовно української літератури **предметною компетентністю**, за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, є **літературна**. Її трактуємо як готовність і здатність працювати з текстами різних художньо-естетичних систем, культурно-історичних епох, світоглядних орієнтирів, традицій і стилів: розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача, творити на основі прочитаного власні смисли щодо порушених проблем, висловлювати власну (подеколи критичну) позицію стосовно прочитаного, сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення.

Вивчення української літератури в загальноосвітній школі забезпечує реалізацію ключових компетентностей, які сприяють розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті, у таких напрямках:

- соціальному (активна участь у суспільному житті; здатність знайти, зберегти й розвинути себе як особистість; розвиток комунікативних якостей; здатність розв'язувати проблеми; формування світоглядних і загальнолюдських ціннісних орієнтирів);
- мотиваційному (розвиток творчих здібностей, здатності до навчання, самостійності мислення);
- функціональному: естетичні, культурологічні, мовні, комунікативні уміння/здібності (уміння оперувати набутими знаннями, сформованими навичками, використовувати їх у практичному житті).

Програма з української літератури для учнів 10-11 класів поглиблює компетентнісну спрямованість навчання, що досягається шляхом:

- розкриття потенціалу предмета для формування ключових компетентностей;
- зменшення обсягу фактологічного матеріалу на користь практичної діяльності, що забезпечує достатню кількість часу для формування предметних і ключових компетентностей;
- формулювання очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності термінами компетентнісного підходу: знанневий компонент – *учень називає, формулює, записує, наводить приклади* тощо; діяльнісний компонент – *учень розпізнає, розрізняє, описує, аналізує, порівнює, планує, застосовує* тощо; ціннісна складова – *учень усвідомлює, критично ставиться, оцінює, обґрунтовує, робить висновки, висловлює судження* тощо;
- виокремлення в переліку очікуваних результатів навчання тих, що стосуються оволодіння організаційно-діяльними вміннями як основою формування суб'єктності учня;

- уведення наскрізних змістових ліній.

Особистісно орієнтований підхід покликаний забезпечувати всебічний розвиток і саморозвиток учня як суб'єкта пізнання і навчальної діяльності з урахуванням його пріоритетів і здібностей. Це передбачає спрямування уваги учня на усвідомлення себе як особистості, потреби в самотворенні; наявність запитань і завдань для створення ситуації успіху, вибору, прояву особистісних якостей; для роботи із суб'єктним досвідом, задіяння обох півкуль головного мозку, провідних каналів інформації; формування ціннісних ставлень.

Діяльнісний підхід спрямовує навчально-виховний процес на опанування учнями різних видів діяльності, у яких вони здобувають знання, набувають умінь і навичок, досвіду взаємодії з іншими людьми, із суспільством і світом. Реалізується цей підхід за таких умов: настанова на самостійну роботу з навчальним матеріалом, дотримання принципу первинності учнівської продукції; наявність завдань для самостійної і парної (групової) роботи, наявність завдань на формування умінь працювати з інформацією, звернення до інтерактивних прийомів, методів, видів роботи.

2020 – 2021 навчального року під час вивчення української літератури реалізуватимуться наскрізні змістові лінії, а саме:

- наскрізна лінія «**Екологічна безпека і сталий розвиток**» (НЛ-1, підсилює ключові компетентності, спрямовує діяльність учителя й учнів на формування соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, усвідомлення ідеї сталого розвитку як нового типу еколого-економічного зростання, що задовольняє потреби всіх членів суспільства, за умови збереження й поетапного відновлення природного середовища, готовності брати участь у розв'язанні питань довкілля та розвитку суспільства; конкретизує роботу зі збереження й захисту довкілля);
- наскрізна лінія «**Громадянська відповідальність**» (НЛ-2, забезпечує розвиток соціальної й громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності);
- наскрізна лінія «**Здоров'я і безпека**» (НЛ-3, сприяє реалізації здоров'язбережувальної ключової компетентності, орієнтуючи на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища);
- наскрізна лінія «**Підприємливість і фінансова грамотність**» (НЛ-4, навчання молодого покоління українців ощадливості, раціонального використання коштів, планування витрат, стимулювання лідерських ініціатив, прагнення успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі).

Традиційним обов'язковим явищем під час навчання української літератури є **реалізація змістових ліній програми**, як-от:

- **емоційно-ціннісної:** вона забезпечує опрацювання художнього твору в єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості;
- **літературознавчої:** вона забезпечує засвоєння основних теоретико- та історико-літературних знань і розгляд твору в контексті літературного процесу;
- **культурологічної:** вона сприяє усвідомленню літератури як складової частини духовної культури українського та інших народів;
- **компаративної:** вона покликана порівняти літературні твори, їх компоненти (теми, мотиви, образи, поетичні засоби та інше), явища і факти, що належать до різних літератур, встановити зв'язки між українською, світовою літературою і літературами національних меншин, розглянути традиційні теми, сюжети, мотиви, образи у різних літературах, зіставити оригінальні твори і україномовні переклади літературних творів.

У рубриці «**Зміст навчального матеріалу**» запропоновано вступні тези до кожного розділу чи теми, коротка характеристика творчості письменника, анотації до творів, що враховують сучасні літературознавчі оцінки (у доступних для школярів межах); уводяться

необхідні під час розгляду та аналізу художніх творів нові теоретичні поняття. Водночас ураховано навчально-методичні особливості шкільного літературознавства, виховну, естетичну мету вивчення художнього твору. Однак ця рубрика не повинна сприйматися догматично. Учитель пропонує лише стартові знання, висловлює певні судження як зразок (своєрідний ключик розуміння), що заохочувало б до пізнання, роздумів, висловлення власної думки, зацікавило, скоригувало, спрямовувало до розкриття теми й підтеми. Програма не вимагає прийняття єдиної думки, єдиного прочитання тексту: навчальний матеріал повинен подаватися так, щоб спонукати до власних оціночних висновків. Учень учить їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо.

Важливо звернути увагу, що **текстово вивчають** лише твори, виокремлені в тексті програми **півжирним** шрифтом, інші ж твори лише називають. Це саме стосується й коротких оглядів перед підтемами. Наприклад, перед вивченням «Слова о полку Ігоревім» учитель має лише назвати пам'ятки оригінальної літератури княжої Руси-України, коротко, узагальнено їх охарактеризувавши, а не розглядати їх детально.

Програма з української літератури для закладів загальної середньої освіти спрямовує словесників на формування компетентного читача, здатного віднайти в художньому творі особистісні смисли й орієнтири, зрозуміти цінність читання для самореалізації і саморозвитку, що особливо важливо в епоху інформаційних технологій.

Першорядна роль на уроках української літератури має відводитися розвитку усного мовлення школярів та виразному читанню й осмисленню текстів виучуваних творів. Навчальний курс літератури слід вибудовувати таким чином, щоб на кожному уроці кожен учень якнайповніше був прилучений до активної навчальної діяльності, виявляв у слові свій природний і набутий потенціал, свої здібності, насамперед творчі.

Щоб зацікавити учнів художнім твором, сьогодні недостатньо вчительського слова. Для стимулювання пізнавальної діяльності в освітньому процесі потрібно використовувати ігрові елементи – залучати учнів до створення рекламних роликів та літературних білбордів, буктрейлерів і презентацій, колажів та лепбуків, пазлів і ментальних карт, ілюстрацій та коміксів. Як показує практика, охоче працюють учні над пошуком мультимедійних продуктів – ілюстративного матеріалу до творів та біографій письменників, навчальних фільмів, відеороликів, що дозволяє оживлювати уроки, робити навчання цікавим і продуктивним. Сприятиме цьому застосування результативних методів і

прийомів, інтерактивних форм організації освітньої діяльності учнів. Працюючи в парах і групах, школярі вчаться відчувати себе членами спільноти, добросовісно виконувати доручені завдання, ухвалювати спільні рішення, усвідомлювати важливість власного внеску в колективну справу – набувають соціальних навичок.

Аналіз художнього твору необхідно здійснювати на засадах діалогічності з автором-оповідачем та героями твору, організовувати конструктивний діалог із ровесниками в межах змісту виучуваних творів, осучаснювати порушені автором проблеми, спонукати до критичного мислення, до саморозкриття та самоутвердження. І робити це потрібно поступово, крок за кроком, щоб надмірні зусилля не відбили у школярів бажання читати.

У 5–6 класах можна говорити лише про елементи аналізу художнього твору. Учні навчаються переказувати та аналізувати окремі епізоди, знаходити в тексті вивчені художні засоби й пояснювати їхню роль, розповідати (не характеризувати) про героїв твору, визначати їх риси, давати їм оцінку. Важливо, щоб літературознавчими поняттями (пейзаж, інтер'єр, портрет, засоби образності мови) не були переобтяжені уроки, хоч і без них повністю не можна обійтися, оскільки це засоби творення художнього тексту. У цих класах багато уваги слід приділяти формуванню навичок виразного читання, умінням передати словом різні відтінки, почуття, настрої тощо. Щодо методів і прийомів надається перевага усним формам роботи: виразному читанню, переказуванню, складанню планів, бесіди

евристичного характеру, усній характеристиці героїв, подій, окремих компонентів твору тощо.

У 7–8 класах уміння й навички аналізу художнього твору поглиблюються. Переказу сюжету, розповіді про персонажів, визначення художніх засобів тут уже замало. Потрібно розвивати вміння визначати ідейно-художню роль структурних елементів твору, давати більш повну характеристику літературних героїв, визначати тематику й проблематику, елементи сюжету, особливості творів різних родів, поглиблювати знання з теорії літератури, опанувати нові жанрові поняття, засоби комічного тощо. Важливо не забувати, що в цих класах при аналізі творів домінують емоційний та виховний аспекти, тому що діти цього віку сприймають художні тексти більше на емоційному рівні, їх цікавлять захопливі події, герої, на яких вони хочуть бути схожими. Крім усних, учні все більше починають опановувати й письмові форми аналізу, зокрема вчать скласти розгорнутий план тексту чи характеристики героя, пишуть невеличкі твори-роздуми за прочитаними творами та інші види письмових робіт.

У 9–11 класах учні мають навчитися всебічно оцінювати літературний твір і робити його цілісний аналіз у єдності змісту й форми, визначати основну проблематику, сюжет, композицію, систему образів і виражально-зображувальні засоби мови, характеризувати літературних героїв та засоби їх творення, розрізняти жанрові особливості прочитаних творів, виявляти авторську оцінку героїв та подій і відшуковувати особистісні смисли в прочитаному. У цих класах особливо вагомим є пізнавальний аспект аналізу твору, хоча не слід відмовлятися й від емоційного та виховного, щоб не перетворити уроки літератури на нудні й нецікаві заняття. Урізноманітнюються та ускладнюються усні форми аналізу, зокрема такі, як дискусія, проблемна ситуація, виступ щодо певних аспектів твору, характеристика героя та проблематики, сюжету й композиції твору тощо. Письмові форми роботи стають теж складнішими. Учні вчать письмово обґрунтовувати власну оцінку прочитаних творів, готувати письмові повідомлення, різні за обсягом, характером і жанром (твір-роздум, рецензія на твір, характеристика літературного образу тощо).

Проблемі читання приурочено матеріали, про які йдеться у дописах на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 13 і 25 травня, 26 червня 2020 року.

Програма передбачає подальшу модернізацію шкільного літературознавства. Вона полягає у відході від ідеологічного чи соціально заангажованого прочитання-аналізу художнього твору, від невинного критерію міметичності (тобто буквального сприйняття його як відображення реального факту історичної чи просторової дійсності), що зовсім не виключає потрібного історико-літературного і соціокультурного контексту; урізноманітненні інтерпретування художнього твору, тобто розумінні його не лише згідно із задумом автора, а й із виявленням тих смислів, які твір набуває в процесі історичного функціонування; урахуванні значної ролі читача як співтворця тексту; пріоритетній ролі творчих підходів під час аналізу творів, тобто в руйнуванні усталених застарілих схем.

Особливу увагу треба звернути на підрубрику ТЛ (теорія літератури). У шкільному вивченні вона означає лише початкові, доступні дітям знання про художні засоби, жанри, літературознавчі поняття тощо, необхідні під час розгляду художнього твору як явища мистецтва слова. До того ж, кожен термін зазначено лише один раз.

Уроки позакласного читання забезпечують ознайомлення учнів із творами, рекомендованими програмою для самостійного читання, забезпечують так зване кероване читання.

У методиці йдеться про різні **типи уроків позакласного читання**: вступні уроки, уроки рекомендації книжок, уроки поглиблення знань про твір, уроки вироблення навичок анотування і рецензування. Деякі вчені пропонують у **старших класах проводити такі типи уроків**: вступні й бібліотечні уроки, уроки роботи над твором, підсумкові. Зазвичай урок позакласного читання має таку **структуру**: вступне слово учителя про письменника та його

твір; подача цікавих відомостей з історії написання твору; бесіда за змістом літературного твору; запитання учнів, відповіді на них; висновки, узагальнення.

Залежно від мети уроку і особливостей художнього твору доцільно використовувати різні **методи і прийоми роботи**: лекцію, бесіду (обговорення прочитаних книжок, рекомендація нових, виділення головного в прочитаному, з'ясування послідовності подій, часу та місця дії), словникову роботу (пояснення малозрозумілих слів, дослідження виражальних засобів мови), переказ прочитаного, читання (вголос, мовчки, виразне і за ролями), інсценізацію окремих сцен, написання висловлень, проведення диспуту, обговорення, конференції, заочну екскурсію, літературний вечір тощо. У середніх класах такі уроки часто можуть включати ігрові моменти (відгадування казок на основі ілюстрацій, кадрів фільму, зачитування окремих уривків; складання казок). Оскільки в учнів старших класів є природна потреба поговорити про прочитані твори не стільки з учителем, а безпосередньо зі своїми ровесниками, то слід практикувати виконання учнями різноманітних самостійних робіт.

Підготовка учителя до уроку позакласного читання включає чотири етапи:

- ознайомлення з науково-методичною та психолого-педагогічною літературою щодо проблем формування навичок читацької самостійності;
- ознайомлення зі списком рекомендованої літератури для учнів конкретного класу, вивчення фондів шкільної та міської (сільської) бібліотек, добір творів для учнів конкретного класу;
- перспективне планування тематики уроків позакласного читання, їх типів (традиційний чи нетрадиційний) та видів;
- складання конспекту уроку.

Своєрідність уроків позакласного читання спонукає учителя враховувати рівень підготовки школярів та їх читацької самостійності, специфіку соціальних умов (соціальний склад батьків дітей, фактичний книжний фонд тощо), навчально-виховні задачі, передбачити залучення додаткових літературних джерел та наявність художніх текстів, дотримання відповідних принципів (національне спрямування читацьких запитів дітей; диференційований підхід до окремих учнів, врахування їх інтересів, особливостей сприймання художньої літератури, наявності необхідних умінь і навичок; постійне звернення на уроках до читацького досвіду, стимулювання активності та ініціативи; тісний контакт з батьками; урізноманітнення форм роботи, які дають можливість постійно обмінюватися думками щодо прочитаного).

Програма української літератури в кожному класі має рубрику «**Література рідного краю**», на яку виокремлено години, які вчитель упродовж року має розподіляти самостійно. Це сприятиме додатковому індивідуальному вибору вчителем текстів для розгляду. На уроках літератури рідного краю пропонуємо також включати художню творчість ровесників.

Уроки літератури рідного краю – це складова літературної освіти учнів та частина краєзнавства, що є специфічною галуззю науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини, літературних творів, художніх образів, нав'язаних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями і побутом Тернопілля. Презентація історико-культурного надбання краю стимулює самовдосконалення і саморозвиток учнів на прикладі морально-етичної школи краян.

Мета уроків літератури рідного краю – осягнення глибинної сутності спадщини митців рідного краю, космосу духу земляків, реалій дійсності, сприйняття й поцінування багатомірного набутку майстрів слова, плекання почуття гордості за славних краян, поєднуючи емоційно-естетичне з поняттєвим, образне мислення – з логічним. Інтерес учнів до літератури рідного краю пробуджуватиметься за умови, якщо будуть витримані **методологічні принципи**: література – це художнє відображення духовного життя людей; урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей школярів; дотримання вікової динаміки особистісного сприймання літератури; формування умінь кваліфікованого читача; добір літературного матеріалу за принципом від простого до складного; об'єктивне трактування історії й літератури в мистецькому контексті; оптимальність і різноманітність

навчальних форм роботи, типів уроків; інтегративність і міжтекстуальність у представленні; наступність розвитку зв'язного мовлення; особистісно зорієнтований підхід до навчання.

Завданнями уроків літератури рідного краю: поглиблювати знання про життя та творчість митців краю; розвивати зацікавлення до їхнього творчого доробку та спадщини; розвивати вміння висловлювати свої думки про автора та героїв твору; виховувати естетичні смаки та почуття прекрасного; розвивати нахили, смаки, здібності учнів, виховувати юних поетів-аматорів; поглиблювати знання про відомих діячів культури та мистецтва; прищеплювати любов до літературних творів Тернопілля; розвивати логічне та образне мислення, культуру мовлення і читання; учити будувати монолог, діалог і полілог, дискутувати і узагальнювати; спонукати школярів вести діалог з автором та героями твору; плекати почуття національних гордощів за історію рідного краю; виховувати чесноти українця, вчити жити за народним календарем і етикою; спонукати наслідувати героїчний та трудовий подвиг відомих краян; виховувати працелюбність, милосердя, гуманне ставлення до людей, довілля; шанувати красу й багатство рідної землі, її історію; плекати прагнення захищати матеріальні й духовні набутки, традиції краю; розвивати вміння переказувати прочитане, висловлювати враження; вчити давати об'єктивну характеристику героям, образам і явищам; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння школярів.

Уроки літератури рідного краю мають певні особливості: урахування специфіки літератури як виду мистецтва; урахування художньо-естетичної вартісності художнього твору; поєднання вивчення літератури з образотворчим мистецтвом, музикою, архітектурою, історією, релігією, філософією тощо; формування естетичних смаків, переконань, ідеалів школярів з урахуванням людино-, народо-, українознавчих аспектів; вироблення особистісного ставлення до художньої літератури, допомога творити своє «Я» у єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Підготовку до уроку учитель здійснює за чотирма етапами:

- випереджальне ознайомлення зі списком рекомендованих для читання творів;
- підготовка завдань з урахуванням рівнів і форм мисленнєвої діяльності;
- конструювання навчально-пізнавального дійства, визначення змісту уроку;
- визначення теми, мети та завдань уроку, проблемних запитань до твору (творчості), добір епіграфа, мистецького оформлення.

Основними методами навчання та формами організації навчально-пізнавальної діяльності на уроках літератури рідного краю для 5 – 8 класів є бесіда за змістом твору, з елементами лекції чи диспуту; розповідь (у т.ч. художня); заочна подорож; конкурс знавців літератури рідного краю; інсценізація тощо. Для 9 – 11 класів - оглядова лекція; семінар; диспут; конференція; зустріч з письменником; екскурсія (або заочна подорож); «круглий стіл» та ін.

На уроці можуть бути використані різні **прийоми роботи:** повідомлення; стислі, докладні та творчі перекази; художня розповідь; читання виразне, вголос, мовчки; інсценізація; «оживлення» подій та опис картин; підготовка відгуків, анотацій, рецензій; дослідно-пошукова робота в місцевих бібліотеках, музеях, картинних галереях, архівах; виписування образних висловлень, афоризмів; підготовка виставок літературних, мистецьких творів, учнівських ілюстрацій, світлин; запис інтерв'ю з автором, його рідними, друзями, знайомими; підготовка словничків; сценічні замальовки, створення презентацій, міні-посібників, блогів, сайтів, перегляд фільмів тощо.

Уроки вивчення літературного краєзнавства сприяють **реалізації вимог програми**, рекомендованої управлінням освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації до використання у ЗНЗ області (лист від 25.04.2008 № 03/1081-10); формуванню навичок та вмінь, необхідних активному читачеві; розгляду більшого обсягу матеріалу, ніж на звичайному уроці; розвитку вміння організовувати самостійну роботу; зміщенню акцентів з традиційних елементів уроку, таких як опитування, пояснення та закріплення матеріалу; інтеграції навчального матеріалу із інших навчальних предметів.

Уроки літератури рідного краю бувають традиційні і **нестандартні:** урок-конкурс, -заочна подорож, -інсценізація, -оживлення, -художня розповідь тощо (для 5 – 8 класів);

урок-конференція, -семинар, -диспут, -зустріч, -екскурсія, -візуалізація, -семинар, -практикум (для 9 – 11 класів).

Суттєво відрізняється структура та змістове наповнення традиційного уроку літератури рідного краю у 5—8 та 9-11 класах.

Структура та зміст уроку у 5 – 8 кл.	Структура та зміст уроку у 9 – 11 кл.
<p>I. Наставно-мотиваційний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розповідь-огляд (ситуація інтересу). 2. Бесіда (психологічна установка). 3. Навчальна рефлексія (самооцінка). 	<p>I. Наставно-мотиваційний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Емоційне вступне слово-огляд. 2. Активізація мотиваційних резервів. 3. Навчальна рефлексія.
<p>II. Операційно-пізнавальний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Актуалізація опорних знань (евристична бесіда, гра). 2. Розповідь про автора та його твір. 3. Коментарі про твір та автора. 4. Словникова робота. 5. Сприйняття та осмислення твору. 6. Відповіді на запитання. 7. Проміжна рефлексія. 	<p>II. Операційно-пізнавальний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Актуалізація опорних знань і висунення гіпотез. 2. Дослідження у лабораторії автора. 3. Словникова робота. 4. Сприйняття й осмислення змісту твору, стильової манери автора. 5. Проміжна рефлексія. 6. Розв'язання проблемних завдань.
<p>III. Корекційно-рефлексивний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Представлення продукту праці (підготовленого вдома чи на уроці). 2. Творча рефлексія (збагачення «Я»). 2. Узагальнення почутого, встановлення закономірностей. 4. Підбиття підсумків, коментар домашнього завдання. 	<p>III. Корекційно-рефлексивний етап</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Встановлення логічних зв'язків, закономірностей у творі (творчості). 2. Творча рефлексія (самоаналіз і самоусвідомлення досвіду). 3. Узагальнення, систематизація та представлення завдань до наступного уроку.

Інформацію про новини щодо літературного краєзнавства розміщено у дописах на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 08.11.2019; 06.03, 13.03, 05.05. 2020 року.

Зазначені вище теоретико-методичні засади підготовки та проведення уроків літератури рідного краю дають змогу вчителю навчати учнів літературного краєзнавства. А для учня-читача ці уроки є школою громадянського становлення, спонукають до самостійної творчої діяльності.

Створення безпечного освітнього середовища

Головна ідея Нової української школи – фізична, емоційна та психологічна безпека дітей у школах, де кожна дитина почуватиметься комфортно та безпечно. Процеси, що відбуваються в освіті сьогодні, передбачають формування всебічно розвиненої, активної, ділової особистості, спроможної самореалізуватися та самовизначитися. Цієї мети можна досягти лише за умов створення в закладі освіти безпечного освітнього середовища.

Освітнє середовище – це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти, система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» зазначено, що безпечне освітнє середовище – це сукупність у закладі освіти умов, які унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема й унаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг

(цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, зокрема й використанням кіберпростору, а також унеможливають уживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Освітнє середовище є одним із напрямів, який вивчатимуть при інституційному аудиті. Для здійснення оцінки якості освітнього середовища закладу освіти можна скористатися процедурою проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, що затверджений наказом МОНУ «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти» від 09.01.2019 № 17. У пункті 6 додатку до Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти визначені критерії оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти за напрямами оцінювання. Напрямами оцінювання «Освітнє середовище закладу освіти» здійснюється за визначеними правилами освітніх й управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти, що відповідно мають певні критерії.

Забезпечення комфортних і безпечних умов навчання та праці в закладі освіти можна оцінити за такими критеріями:

- приміщення і територія закладу освіти є безпечними та комфортними для навчання та праці;
- заклад освіти забезпечений навчальними та іншими приміщеннями з відповідним обладнанням;
- здобувачі освіти та працівники закладу освіти обізнані з вимогами охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правилами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій;
- працівники обізнані з правилами поведінки в разі нещасного випадку зі здобувачами освіти та працівниками закладу освіти та вживають необхідних заходів у таких ситуаціях;
- створення умов у закладі освіти для харчування здобувачів освіти і працівників;
- створення умов у закладі освіти для безпечного використання мережі Інтернет;
- застосування підходів для адаптації та інтеграції здобувачів освіти до освітнього процесу, професійної адаптації працівників у закладі освіти.

Освітнє середовище, вільне від будь-яких форм насильства та дискримінації оцінюють за тим, як заклад освіти планує та реалізує діяльність щодо запобігання будь-яким проявам дискримінації та булінгу; забезпечує дотримання етичних норм, повагу до гідності, прав і свобод людини; протидіє булінгу, іншому насильству із дотриманням порядку реагування на їх прояви. Формування інклюзивного, розвивального та мотивуючого до навчання освітнього простору оцінюють за тим, як заклад освіти облаштовує приміщення та територію з урахуванням принципів універсального дизайну; застосовує методики та технології роботи із дітьми з особливими освітніми потребами; взаємодіє з батьками дітей з особливими освітніми потребами, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру; мотивує здобувачів освіти до оволодіння ключовими компетентностями та наскрізними вміннями ведення здорового способу життя; створює простір інформаційної взаємодії та соціальнокультурної комунікації учасників освітнього процесу.

Реалізація означених вище критеріїв забезпечить створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Варто зауважити, що Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 затверджено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Реалізація цієї Національної стратегії передбачається упродовж 2020 – 2024 років. На підставі визначених стратегічних цілей та завдань Кабінет Міністрів України щороку до 1 квітня затверджуватиме план заходів на поточний рік щодо реалізації Національної стратегії та забезпечуватиме його виконання на засадах відкритості та прозорості. Метою Національної стратегії є формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки. Відповідно до реалізації стратегічних цілей Національної стратегії передбачається:

- створення у закладах освіти розвивального, безпечного, комфортного та інклюзивного освітнього середовища, забезпечення впровадження заходів, спрямованих на формування гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, протидію насильству, соціально-психологічне навчання;
- підвищення рівня фізичної активності учнів шляхом формування та реалізації комплексного підходу до фізичного розвитку в закладах освіти;
- розбудова системи здорового харчування, формування культури харчування та правильних харчових звичок;
- удосконалення медичного обслуговування учнів та працівників закладів освіти;
- ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу в закладі освіти;
- співпраця закладів охорони здоров'я, органів та установ у сферах молодіжної політики, спорту, соціального захисту, культури, правоохоронних органів у процесі створення та забезпечення функціонування здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища.

Звичайно, що порушена проблема постійно повинна бути у полі зору учителя-словесника як під час проведення уроків, так і в позаурочній діяльності.

Проблемам забезпечення сучасного освітнього середовища присвячені дописи від 23.12.2019; 24.04, 26.05 та 19.06. 020 року на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника».

Підручники

Відповідно до Переліку навчальної літератури, рекомендованої МОН України для використання у закладах загальної середньої освіти у 2020-2021 навчальному році» у **5 – 11 класах можна використовувати такі підручники:**

1 9	«Українська література» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти	Коваленко Л.Т.	5	ВД «Освіта »	Наказ МОН від 10.01.2 018 № 22
2 0	«Українська література» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти	Авраменко О.М.	5	Грамота	Наказ МОН від 10.01.2 018 № 22
2 1	Українська література (підручник)	Коваленко Л.Т.	6	ВД «Освіта »	Наказ МОН від 07.02.2 014 № 123
2 2	Українська література (підручник)	Авраменко О.М.	6	Грамота	Наказ МОН від 07.02.2 014 № 123
2 3	«Українська література» підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти	Авраменко О.М.	7	Грамота	Наказ МОН від

				20.07.2015 № 777 Лист МОН від 02.06.2020 № 1/11-3641	
24	«Українська література» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів	Мищенко О. І.	7	Гене́за	Наказ МОН від 20.07.2015 № 777
25	«Українська література» підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів	Коваленко Л. Т.	7	ВД «Освіта»	Наказ МОН від 20.07.2015 № 777
26	Українська література (підручник)	Мищенко О. І.	8	Гене́за	Наказ МОН від 10.05.2016 № 491
27	Українська література (підручник)	Пахаренко В. І., Коваль Н. А.	8	Грамота	Наказ МОН від 10.05.2016 № 491
28	Українська література (підручник)	Борзенко О.І., Лобусова О.В.	8	Ранок	Наказ МОН від 10.05.2016 № 491
29	Українська література (підручник)	Слоньовська О. В.	8	Літера ЛТД	Наказ МОН від 10.05.2016 № 491
30	Українська література (підручник)	Авраменко О.М.	8	Грамота	Наказ МОН від 10.05.2016 № 491

3 1	Українська література (підручник)	Коваленко Л.Т.	8	Оріон	Наказ МОН від 10.05.2 016 № 491
3 2	Українська література (підручник)	Авраменко О. М.	9	Грамота	Наказ МОН від 20.03.2 017 № 417
3 3	Українська література (підручник)	Коваленко Л.Т., Бернадська Н.І.	9	Оріон	Наказ МОН від 20.03.2 017 № 417
3 4	Українська література (підручник)	Борзенко О.І., Лобусова О.В.	9	Ранок	Наказ МОН від 20.03.2 017 № 417
3 5	Українська література (підручник)	Міщенко О.І.	9	Гене́за	Наказ МОН від 20.03.2 017 № 417
3 6	Українська література (підручник)	Слоньовська О. В., Мафтин Н.В., Вівчарик Н.М., Курінна Н.С., Шевчук Л. Т.	9	Літера ЛТД	Наказ МОН від 20.03.2 017 № 417
3 7	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Борзенко О. І., Лобусова О. В.	1 0	Ранок	Наказ МОН від 31.05.2 018 № 551
3 8	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М.	1 0	Літера ЛТД	Наказ МОН від 31.05.2 018 № 551
3 9	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Фасоля А. М., Яценко Т. О., Уліщенко В. В., Бійчук Г. Л., Тименко В. М.	1 0	Педагог ічна думка	Наказ МОН від 31.05.2

				018 № 551	
4 0	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Коваленко Л. Т., Бернадська Н. І.	1 0	Оріон	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
4 1	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Авраменко О. М., Пахаренко В. І.	1 0	Грамота	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
4 2	Українська література (профільний рівень) (підручник)	Борзенко О. І., Лобусова О. В.	1 0	Ранок	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
4 3	Українська література (профільний рівень) (підручник)	Пахаренко В. І.	1 0	Грамота	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
4 4	Українська література (профільний рівень) (підручник)	Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М.	1 0	Літера ЛТД	Наказ МОН від 31.05.2018 № 551
4 5	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Авраменко О. М.	1 1	Грамота	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
4 6	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М.	1 1	Літера ЛТД	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472
4 7	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Фасоля А. М., Яценко Т. О., Уліщенко В. В., Тименко В. М., Бійчук Г. Л.	1 1	Оріон	Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472

				019 № 472	
4 8	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Коваленко Л. Т., Бернадська Н. І.	1 1	Освіта	Наказ МОН України і від 12.04.2019 № 472
4 9	Українська література (рівень стандарту) (підручник)	Борзенко О. І., Лобусова О. В.	1 1	Ранок	Наказ МОН України і від 12.04.2019 № 472
5 0	Українська література (профільний рівень) (підручник)	Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М.	1 1	Літера ЛТД	Наказ МОН України і від 12.04.2019 № 472
5 1	Українська література (профільний рівень) (підручник)	Борзенко О. І., Лобусова О. В.	1 1	Ранок	Наказ МОН України і від 12.04.2019 № 472

Для організації допрофільного навчання у 8 – 9 класах можна скористатися таким підручником: Цимбалюк В.І. Українська література: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. (класів) із поглиб. вивч. укр. літ. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 400 с.

У освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Перелік навчальної літератури постійно оновлюється і доступний на офіційному вебсайті Міністерства (<https://mon.gov.ua/>) та на вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>). Електронні версії зазначених вище підручників розміщено на сайтах МОН України (<https://mon.gov.ua/>), Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/928>) та інших освітніх сайтах мережі Інтернет. Також на вебсайті ІМЗО в розділі «Електронна бібліотека», крім електронних версій підручників, розміщено художні та науково-популярні видання серії «Шкільна бібліотека» для 5-6 класів закладів загальної середньої освіти (<https://lib.imzo.gov.ua/>).

Акценти у організації роботи учителя-словесника

Учитель-словесник шляхом переорієнтації на реалізацію у своїй педагогічній діяльності креативогенної стратегії повинен розвивати комунікавні здібності дитини, її

творчий потенціал, спонукати до саморозвитку. Реалізація актуальної сучасної проблеми щодо творчого розвитку інноваційної особистості провокує педагога звертатися до сучасних **педагогічних технологій** – особистісно зорієнтованих, проектних, інтерактивних, ігрових, діалогових, інформаційно-комунікаційних тощо. Як альтернативу традиційним методам і формам роботи, необхідно **урізноманітнювати способи організації навчального процесу**, щоб діти мали можливість більше комунікувати, рухатися, імітуючи життєві ситуації. За таких умов відбудеться зміщення акцентів на готовність учня застосовувати здобуті знання і набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті; здобуття досвіду самостійності; повноцінне утвердження себе в глобалізаційному світі; здатність до навчання упродовж усього життя.

Не менш важливим у літературній освіті є **інтегративність української словесності з іншими шкільними предметами, видами мистецтва та науковими галузями**. Це впливає на розвиток інтелектуальних і моральних якостей особистості, її свідомості й мислення, комунікативних умінь і навичок.

У навчанні літератури актуальним є завдання сформувати у молодій людини органічну **потребу в читанні художньої літератури**, щоб вибудувати систему читацьких смаків особистості на все життя, сприяти піднесенню її духовного розвитку. Архіважливій проблемі мотивації до читання та організації читання присвячено наукові дослідження, напрацювання провідних методистів, учителів (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» за 2018 - 2017 роки, а також від 02.01.2019; 13 і 19 травня та 22 червня 2020 року).

В умовах реалізації **сучасних підходів до навчання** (діяльнісного, особистісно зорієнтованого і компетентнісного) нагальною є потреба усвідомлення кожним учителем завдань вивчення літератури на прикладі конкретного твору. І характеристика образу, й аналіз художньої вартості твору, й розгляд актуальних проблем, порушених автором, – усі ці складники аналізу твору як окремі уроки в даному випадку не є самоціллю, а мають підпорядковуватися вищій меті – формуванню предметних компетентностей, найперше читацької як основи особистісного і читацького саморозвитку.

Важливим є розуміння сутності поняття «компетентний читач» та визначення завдань щодо формування читацьких умінь.

«Компетентний учень-читач любить читати й одержує від читання естетичну насолоду; має художній смак, сформоване критичне мислення, розвинену уяву, емпатію, образне мислення і мовлення; розглядає художній твір у єдності змісту (Про що?) і форми (Як?); здатний налагодити діалогічну взаємодію з текстом; готовий до інтерпретації авторського задуму і творення власних смислів на основі власного читацького і життєвого досвіду; є суб'єктом читацької діяльності, читацького й особистісного розвитку; має сформовану систему загальнолюдських і національних цінностей», – вважає А. Фасоля.

Відтак для становлення компетентного учня-читача пріоритетними стають **завдання щодо формування вмінь**: самостійно здобувати знання як основу здатності до самоорганізації і самотворення себе як особистості і як читача; читати художній твір, тобто розуміти текст і підтекст шляхом діалогічної взаємодії з автором, персонажами, собою; інтерпретувати авторський задум на основі власного читацького й життєвого досвіду; бачити порушені у творах морально-етичні проблеми, мати власну думку щодо їх трактування, враховувати альтернативні погляди; організовувати навчальної діяльності загалом і читацьку зокрема: визначати цілі, планувати, здійснювати читацьку діяльність, рефлексувати й оцінювати її; керувати своїм особистісним і читацьким саморозвитком, вибудовувати індивідуальну програму: яких умінь набути? як? чи відповідає досягнутий результат запланованому? що є запорукою успіху (причиною невдач)?; бути готовим постійно навчатися, змінюватися і пристосовуватися.

З метою формування читацької компетенції доцільним є використання в освітньому процесі інтерактивних форм (відповідні інтернет-ресурси, мультимедіа, електронні книги й бібліотеки, аудіозаписи) і методів викладання предметів мовно-літературного спрямування, що мотивують інтерес учнів до читання, засвоєння літературних творів, умінь вступати в

діалоги, аргументувати свою думку. Також необхідно включати матеріали щодо різних методик активного читання. Вчитель має акцентувати увагу на підвищення рівня читацької грамотності учнів, зокрема, формування здатності учня сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал.

Про сформованість читацької компетентності свідчать такі показники: учні розуміють прочитаний твір, розмірковують над його змістом; аналізують, критично оцінюють та узагальнюють, висловлюють власну думку, роблять висновки; використовують читання як засіб здобуття нових знань.

Формування читацьких умінь не може відбуватися тільки на основі програмових творів. Сучасний учень стикається з найрізноманітнішою культурною інформацією, отриманою з мас-медіа, мережі Інтернет, яка з великою силою впливає на читацькі інтереси. Тому завдання вчителя полягає і в тому, щоб одночасно вчити **працювати з інформаційними ресурсами**, вміти віднайти серед різноманіття матеріалу потрібні джерела. Такі навички учні мають здобувати в процесі самостійної роботи на уроці та при підготовці до занять у домашніх умовах: створенні презентацій, відеороликів, буктрейлерів, навчальних проєктів тощо.

Організація освітнього процесу у 2020/2021 навчального році реалізуватиметься також із врахуванням результатів знакової події для української освіти. У 2018 році Україна уперше брала участь у програмі міжнародного оцінювання учнів PISA, одним із аспектів якого є оцінка читацької грамотності учнів, а саме: здатність до читання, розуміння й інтерпретації різноманітних текстів, з якими вони матимуть справу в повсякденному житті. У грудні 2019 року оприлюднено Національний звіт, який містить рекомендації щодо подальшого розвитку освіти в Україні в коротко- та довгостроковій перспективах. За результатами проведеного дослідження (PISA не перевіряє, чи засвоїли учні зміст освітньої програми, а оцінює, наскільки учні здатні використовувати здобуті знання, уміння та навички в реальному житті) показники українських учнів виявилися дещо нижчими за середні показники учнів країн Організації економічного співробітництва та розвитку. Детальна інформація про PISA розміщена на офіційному сайті Українського центру оцінювання якості освіти <https://testportal.gov.ua/pisa>

Потребує уваги організація навчання української літератури у 10 - 11 класах, оскільки є певні зміни у програмі та видано нові підручники. Методичні матеріали на допомогу учителю, який навчатиме у 11 класі української літератури, розміщено на блозі «**Паланка словесника**» (дивитися публікацію матеріалів від 17.06.2019).

Підготовка учителя-словесника до уроку

Чи не найперший шкільний документ, який учитель повинен розробити до початку семестру, - це календарно-тематичний план, який (аби бути максимально дієвим) може мати таку орієнтовну структуру:

№	Зміст уроку	Кількість годин	Дата проведення	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Мистецький контекст	Міжпредметні зв'язки	Сучасна українська дитяча й підліткова література	Теорія літератури	Наочність, ТЗН,	Література до уроку	Для самостійного опрацювання	Зміст домашнього завдання	Примітка (навчальні технології, методи роботи, назви проєктів)
---	-------------	-----------------	-----------------	--	---------------------	----------------------	---	-------------------	-----------------	---------------------	------------------------------	---------------------------	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Запропонована кількість часу на вивчення кожного розділу, теми є **орієнтовною**, учитель **може її змінювати (у межах 70 годин)**.

Основними **напрямами підготовки** учителя-словесника до уроку є філологічний, педагогічний, психологічний, методичний. Відповідно до **кожного уроку вчитель повинен підготувати план (конспект)** - документ, який обов'язково включає такі компоненти: формулювання теми відповідно до навчальної програми; визначення мети; перелік структурних елементів (навчальних ситуацій); опис перебігу уроку. Але, як би ретельно не були сплановані етапи уроку, мета, дії учителя і учнів, розроблений конспект уроку не можна використовувати без змін із року в рік. Методи навчання залежать від особливостей класу, рівня знань та життєвого досвіду учнів, темпу роботи. З'являються нові форми та прийоми роботи, проте це не означає, що окремі елементи уроку, особливо успішно апробовані вчителем, не можна повторювати протягом кількох років. Тому зручніше готувати конспекти уроків на так званих **комплексних картках** (до кожної навчальної ситуації на окремих картках розроблено систему дидактичних завдань, указано послідовність виконання видів роботи, а також визначено форми, методи і прийоми їх реалізації; вписано цитати, окремі цифрові дані, плани розповіді вчителя та ін.). Комплексні картки зберігають в окремих пронумерованих конвертах, які готують до кожного уроку. Така форма підготовки поурочних планів дає можливість учителю систематично нагромаджувати досвід роботи, вільно компонувати потрібні для уроку дидактичні матеріали, постійно оновлювати їх, створювати за потреби варіанти уроків для паралельних класів. А щоб скласти конспект уроку, учитель укаже лише тему, мету та структуру (послідовний перелік навчальних ситуацій); до кожної навчальної ситуації зазначить номер картки, яку планує використати на уроці.

Конспект уроку — не підзвітний документ, який укладено з урахуванням обов'язкових структурних елементів, а засіб успішної підготовки до проведення уроку, тому учитель може складати його у формі **технологічної (дивитися публікацію блогу «Паланка словесника від 15.09.2017) або ментальної (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 09 і 30 листопада 2017) карти**.

Обсяг записів, їх повнота зумовлюється індивідуальними особливостями педагога (характером його пам'яті, способами організації і т.п.) та типом і структурою уроку, що залежить від змісту навчального матеріалу, віку учнів, місця конкретного уроку в системі уроків з певної теми, дидактичних можливостей і функцій різних методів і навчальних технологій.

В основі типології уроків – класифікація НУШ (наказ МОН України від 20.04.2018 № 408): урок формування компетентностей, урок розвитку компетентностей, урок перевірки та/або оцінювання досягнення компетентностей, урок корекції основних компетентностей, комбінований урок. Структура уроків цих типів узгоджується зі структурою компетентнісного уроку: мотиваційний етап (забезпечення емоційної готовності до уроку, актуалізація суб'єктного досвіду, актуалізація опорних знань), етап цілевизначення і планування (повідомлення теми уроку, визначення очікуваних результатів, формулювання особистісних цілей), етап опрацювання матеріалу (засвоєння теорії, виконання практичних завдань), рефлексивно-оцінювальний етап (рефлексія, завдання додому).

Особливої уваги потребує не тільки етап уроку – мотивація, а й створення мотиваційної канви уроку загалом (проблеми мотивації учнів до навчальної діяльності порушено у дописах від 28.04 та 04.06. 2020 року на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника»).

Доречним у сучасних умовах буде запровадження у практику навчання словесності хоча б елементів проблемного навчання та гейміфікації, інтелектуальних карт, кластерів

(дивитися відповідні дописи на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 07.09.2019; 30.04.2020; 01.11.2019; 06.12.2019).

Професор Ніна Голуб вважає, що система роботи над формуванням в учнів оргдіяльнісних умінь має відповідні складники: ставити цілі, планувати роботу, добувати інформацію й опрацьовувати її, шукати застосування й застосовувати знання та вміння, здійснювати рефлексію.

Рефлексію в кінці уроку найпростіше організувати, поставивши запитання на зразок:

- Що зрозумів, чому навчився на уроці?
- Що було цікаво, складно, вдалося? Мені ще потрібно повчитися...
- За що можна похвалити себе, однокласників, учителя?
- Навіщо нам потрібен був цей урок?
- Що найбільше вразило?
- Що ви вважаєте потрібним для запам'ятовування?
- Над чим треба ще попрацювати?

А можна скористатися і відповідними прийомами роботи:

- «Альбом успіхів» (робота на уроці): зелений колір – завдання виконано правильно, працював активно; жовтий колір – виконав завдання, використовував допомогу вчителя; червоний колір – потрібна допомога, сам не впораюсь;
- «Лист досягнень» (у кінці семестру): учень розфарбовує відповідним кольором пропоновані критерії (що учень повинен знати, навчитися, а учитель не оцінює, не критикує, не виправляє);
- «Чарівні лінії» (самооцінка роботи в зошиті): на лінії учні самі обирають критерій, за яким себе хочуть оцінити, ставлять відмітку «своїм» кольором (на цій же лінії відмітки можуть поставити батьки, учитель);
- «Світлофор»: учитель заздалегідь готує кольорові смужки картону (червоний, зелений) та до початку опитування роздає кожній дитині; на поставлені запитання можна відповісти лише «Так» (зелена смужка) чи «Ні» (червона смужка).

Можна ініціювати у класі гру «Кубик Блума», завданнями якої можуть бути такі: опиши форму, розмір, колір тощо; порівняй предмет або явище зі схожими, укажи подібності та відмінності; назви асоціацію - з чим асоціюється в тебе предмет, явище; зроби аналіз - розкажи, з чого це складається, як зроблено тощо; застосуй - наведи приклади використання або покажи, як застосовується предмет; оціни - укажи всі «плюси» та «мінуси» предмета. Дитина кидає кубик, грань, що випала, вказує на те, якого типу буде запитання. Така гра не тільки допомагає розвивати у дітей потреби навички критичного мислення, а й в активній і цікавій формі дає змогу перевірити їхні знання.

Задля організації підсумкової дискусії можна провести гру «Акваріум». Алгоритм вправи: на уроці учитель формує проблему; об'єднує учнів у малі групи (не більше ніж сім осіб, при цьому групи розташовуються в класі по колу); кожна група обирає представника, який озвучуватиме позицію групи; учитель надає час (не більше десятих хвилин) на обговорення поставленої проблеми і узагальнення результатів обговорення; у центрі класу представники груп висловлюють позиції груп і відповідають на письмові запитання; за необхідності можна представникам груп та їхнім командам узяти тайм-аут для консультацій; після завершення «акваріумного обговорення» вчитель позитивно оцінює тих, чий аргументи були більш переконливими.

Темі організації рефлексії на уроці присвячено посібник «Сучасний урок: скарбничка прийомів рефлексії» А. – М. Богосвятської (Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. – 64 с.).

Швидко відпочити, покращити самопочуття, налаштуватись на нові звитяги в навчанні допомагають учням **руханки**. Крім того, активний перепочинок у процесі навчання дозволяє

вивільнити зайву енергію школярів, спрямувавши її в потрібному напрямі.

Руханки транслюються на YouTube-каналі *Міністерства освіти і науки України за участю знаменитих спортсменів, артистів та інших відомих людей*. Сумарно в них понад півмільйона переглядів (URL: <https://cutt.ly/napLo6L>; URL: <https://cutt.ly/CapLjNT>).

Популярність цих відео вийшла за межі YouTube та телеканалів, активно використовується у застосунку ТікТок. Якщо ввести хештег #руханка в ТікТок, побачимо відео з охопленням понад 10 мільйонів осіб. Одну з таких руханок проводять Євгеній Кот, переможць шоу «Танці з зірками 2019», та Наталія Татарінцева, семикратна чемпіонка України з художньої гімнастики, член олімпійської збірної (URL: <https://cutt.ly/rapLn9p>).

Отож словесник повинен бути обізнаним із секретами урокотворення і професійно обирати відповідну тактику щодо організації мовної освіти. Цікаві ідеї щодо того, як зробити сучасний урок цікавим, висвітлено у публікаціях від 26.10.2019 та 25.06.2020 на блозі «Паланка словесника».

Інформаційні технології як засіб інтенсифікації навчального процесу

XXI століття – час прискороного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасний учитель має вільно володіти ІКТ, щоб не просто передавати знання наступним поколінням, а й навчити їх якісно користуватися новітніми технологіями.

Електронні освітні ресурси (ЕОР) є визначальним чинником систем навчання, а їх застосовування стає істотною умовою трансформації педагогічної діяльності. Використання освітніх електронних ресурсів у викладанні гуманітарних дисциплін дає можливість закріпити такі вміння і навички: пошук, виділення, аналіз, структурування необхідної інформації; інтеграція інформації з різних галузей знань; уміння самостійно працювати та організовувати свою діяльність; уміння працювати в команді; уміння виступати перед аудиторією; почуття художнього смаку, міри.

Під ЕОР (електронні освітні ресурси) розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів і необхідні для ефективної організації навчально-виховного процесу. Структура ЕОР включає такі елементи: змістову частину, програмну частину, методичні рекомендації для вчителя, методичні рекомендації для учня.

Корисними для вчителя-словесника є такі електронні ресурси:

- навчально-методичні ЕОР (навчальні програми навчальних дисциплін, розроблені відповідно до навчальних планів);
- методичні ЕОР (методичні посібники, методичні рекомендації для вивчення окремого курсу та виконання проектних робіт, тематичні плани);
- навчальні ЕОР (електронні підручники та навчальні посібники);
- допоміжні ЕОР (збірники документів і матеріалів, довідники, покажчики наукової та навчальної літератури, наукові публікації педагогів, матеріали конференцій, електронні довідники, словники, енциклопедії);
- контролюючі ЕОР (програми для організації тестування, банки контрольних питань і завдань з навчальних дисциплін та інші ЕОР, що забезпечують контроль якості знань).

Використання комп'ютерних технологій сприяє підвищенню грамотності учнів, зокрема **послугування електронним словником української мови**, розробленого Інститутом мовно-інформаційних досліджень НАН України (автори – В.А. Широков, О.Г. Рабулець, І.В. Шевченко, О.М. Костишин, К.М. Якименко, серія „Словники України” – Словозміна, транскрипція, фразеологія, синонімія, антонімія. – К.: Довіра, 2001-2005), посібниками для вчителя, створеними авторами підручників української літератури. Потенціал **електронного посібника** на уроках української літератури передбачає представлення літературних об'єктів і процесів, включення відеосюжетів, виявлення рівня навчальних досягнень учнів, диференціацію, індивідуалізацію навчання, мовленнєвий

розвиток школярів, приклади мовленнєвого етикету, мотивоване ставлення до вивчення літератури, оперативний самоконтроль учнів у процесі виконання вправ і тестів, роботу з додатковою інформацією (словниками, енциклопедіями, довідниками, бібліографією та ін.), організацію літературних ігор тощо.

Сприяє зацікавленню навчальною діяльністю **використання ресурсів мережі Інтернет: програм («Рута», «Плай», «Master», «Рідна мова», програм для зчитування у підручнику чи посібнику QR-кодів); соціальних мереж, порталів, форумів** (Лінгвістичний портал, Портал «Українська література», «Словники України», «Тлумачний словник української мови» тощо) **он-лайн бібліотек** (<http://www.ae-lib.org.ua/>; <http://lib.com.ua/>; <http://www.chtyvo.org.ua/>), **сайтів літературної тематики** (Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, Бібліотека української і зарубіжної літератури, Електронна бібліотека української літератури, Бібліотека української літератури, Бібліотека кошового писаря, «Українська бібліотечка» Сергія Синила, Електронна бібліотека «Чтиво», Бібліотека «Ізборник», LITCENTR, BOOKS, «БУКМОЛЬ», «Автура»), **файлообмінника YouTube** (кіно, мультфільми, буктрейлери, відеоролики, відеосюжети та інше). Їх можна створити самостійно, якщо є навички роботи в програмі Mave Maker чи Pinnacle Studio.

Електронні освітні ресурси дозволяють проводити **перевірку рівня засвоєння знань, формування умінь та навичок**. LearningApps.org (<http://learningapps.org/>) – он-лайн сервіс, який дозволяє створити інтерактивні вправи. Під час роботи у середніх класах доречним буде створення **ребусів, кросвордів, цікавих завдань** (адреса сервісу: <http://puzzlecup.com/crosswordru>). У старших класах можна застосовувати більш складні програми і сервіси для **побудови мовних розборів, переміщення слів/фраз/речень, установлення відповідності, редагування тексту, вставлення знаків, розподілу слів у колонки** (текстовий редактор MS WORD); **проведення тестування** (контрольно-діагностична система TEST – W2); **виконання інтерактивних вправ** (SmartNotebook), **використання дошки оголошень** (Padlet); **побудови графіки** (програма Paint); **створення асоціативних рядів** (ресурс Tagul), **презентацій** (програми Power Point, Prezi, контенти Offis-365, Gmail; <http://ru.calameo.com> <http://www.slideboom.com> - конвертація презентації Power Point у формат flash, зберігання й подальше використання її); **виготовлення схематичної наочності** (VideoScribe), **публікацій, газет** (видавнича програма Publisher), **відео** (Movie Maker), **показу фотофільмів зі спеціальними ефектами, анімацією, текстовими коментарями та музикою** (<http://fotofilmi.ru>), **збирання навчальних пазлів** (<http://www.jigsawplanet.com>), **побудови схем «риб'ячий скелет»** (<http://www.classtools.net>), **побудови шкали часу з фото, ілюстрацій, тексту** (<http://timetoast.com> <http://www.slideshare.net> <http://www.dipity.com>), **проведення мозкового штурму з використанням візуальних засобів** (<http://en.linoit.com>), **створення «хмарки» із тексту** (<http://www.wordle.net>), **мультимедійних плакатів**, на які наносять маркери, які на курсор реагують мультимедійною дією (ресурс зі створення інтерактивних зображень ThingLink, <https://www.thinglink.com/>). За допомогою сервісу ThingLink можна створювати різні освітні матеріали, наприклад: комплекти електронних дидактичних матеріалів до уроку; технологічні схеми для виконання певного виду завдань; мультимедійні конспекти лекцій; тематичні збірники ресурсів в мережі Інтернет та медіаколекції; маршрутні карти або карти подорожей; інтерактивні плакати у вигляді проектів з певної теми тощо.

Застосування відеорозповідей, віртуальних екскурсій на уроках літератури дає можливість «проникнути» до певних історичних місць, музеїв: Полтавського державного літературно-меморіального музею П.Мирного, І.Котляревського, Національного музею Т.Шевченка, Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.Коцюбинського та інших.

Технологія **web-квест** дозволяє не тільки підвищити мотивацію учнів до вивчення навчальної дисципліни, а й вчить учнів під час гри розв'язувати проблемні ситуації й працювати в команді для досягнення спільної мети. На жаль, у мережі Інтернет майже не висвітлено web-квестів з української літератури, ця ніша роботи чекає сміливих і розумних.

Засобом зв'язку між учителем і учнями може стати **персональний сайт чи блог учителя** (Дивослово. – 2015. - № 1. – С. 2 – 8), що виконуватиме такі функції: створення навчального мінісередовища; поширення власного педагогічного досвіду; підвищення власного фахового рівня; підвищення рівня володіння засобами ІКТ; можливість зробити навчально-виховний процес гнучкішим за рахунок більш мобільного управління; розміщення навчальних матеріалів (програм, планів, контрольних запитань до заліку та тематичного оцінювання); допомога учням у самостійній роботі та підготовці домашнього завдання; можливість для учнів на відстані отримувати навчальний матеріал; спілкування учнів з однокласниками та безпосередньо з учителем.

Майже п'ять років тому в області було створено мережу віртуального освітянського простору «Терновікі» (http://wiki.ippo.edu.te.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0), що об'єднує освітянські установи (районні методичні кабінети і методичні кабінети/відділи освіти об'єднаних територіальних громад). Активно у цьому віртуальному середовищі працює Світлана Іванівна Махно, методист Чортківського районного методичного кабінету, яка відповідає за стан викладання української мови і літератури (за чотири роки роботи більше 10 000 переглядів її сторінки). Учителі-словесники району завдяки цьому Інтернет-ресурсу отримують інформацію і про чинні програми; і про листи й накази Міністерства освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти, Управління освіти і науки Тернопільської ОДА, Тернопільського ОКІППО, Чортківського районного відділу освіти та Чортківського районного методичного кабінету; і про філологічні випробування для учнів; і про результати вивчення управлінських питань; і отримати консультацію, відвідавши за зазначеним покликанням корисні для філолога сайти тощо.

Крім того, ще восьмеро методистів районних/міських методичних кабінетів також активно працюють у віртуальному просторі, створивши свої сайти і блоги. Це методисти Гапон Л.О. (Тернопільський комунальний методичний центр науково-освітніх інновацій і моніторингу), Когут В.М. (Бережанський міський методичний кабінет), Стратій Л.Й. (Заліщицький районний методичний кабінет), Гладчук Л.Л. (Козівський районний методичний кабінет), Петрук Г.П. (Кременецький районний методичний кабінет), Дзюба Н.П. (Лановецький районний методичний кабінет), Стрийвус Н.Б. (Тернопільський районний методичний кабінет), Данильчак О.Я. (Чортківський міський методичний кабінет), деякі методисти ОТГ. Інші, сподіваюся, ще планують започаткувати таку роботу.

Усе більше і більше стають активними учителі української мови і літератури щодо створення сайтів і блогів. Якщо декілька років тому таких учителів було лише декілька десятків, то тепер їх уже чи не дві сотні, що становить трохи більше 10 % від загальної кількості учителів української словесності. Таку активність можна пояснити бажанням учителів узяти участь у конкурсі «Учитель року», умовами якого передбачено створення віртуальних методичних кабінетів. У Заліщицькому, Зборівському, Лановецькому, Монастириському, Тербовлянському, Тернопільському районах, м. Чорткові таких учителів виявилось більше, як по десять осіб.

Учителі української мови і літератури Почаївської ЗОШ І-ІІІ ступенів Сакара О.Є. та Придатко Т.І. ще 2014 року ініціювали випуск електронного видання «Філологічна скриня», створивши за три роки 12 конкурентоздатних випусків фахового видання (зі змістом можна ознайомитися за адресою <https://filologtokippo.blogspot.com/>)

Для забезпечення запитів учителів української мови і літератури (у області близько тисячі шістсот осіб) у грудні 2016 року створено блог «Паланка словесника» (<https://filologtokippo.blogspot.com/>), кількість переглядів якого станом на кінець серпня 2019 року – майже тридцять дві тисячі.

Для **консультування учнів** (особливо в дні епідемій), **поглибленого вивчення окремих тем** корисним буде проведення вебінарів, організація **дистанційного навчання** (програмний засіб «Закрита навчальна платформа», MOODLE), **переверненого навчання** - сервіс для створення електронної стіни Padlet (<https://padlet.com/>).

Таким чином, можемо зробити висновок, що використання ЕОР вносить істотні зміни у діяльність педагога та розвиток учня як особистості, ставить нові вимоги до професійної майстерності учителя (**дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 06.03; 18 і 19.05 23.06; 19.08; 11.10; 09 і 30.11. 2017 року; 11.01; 12 і 15.03; 27.04; 15.06; 09.08.2018 року; 10.12.2019).**

Дистанційне навчання

Ураховуючи проблеми, з якими стикнулися учителі під час організації дистанційного навчання, акцентуємо увагу на окремих моментах, щоб учителі могли впроваджувати його елементи упродовж звичайного навчання. Зокрема, дистанційне навчання дасть результати лише тоді, коли буде посиленням для всіх учасників освітнього процесу.

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання здійснюється у межах робочого часу педагогічних працівників.

Керівник закладу освіти забезпечує організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю за виконанням освітніх програм.

ВАЖЛИВО! Керівник закладу освіти може вимагати від педагогічних працівників підтвердження виконання ними освітньої програми (навчальних планів і навчальних програм) у спосіб, схвалений педагогічною радою закладу освіти. Заклад освіти має забезпечувати регулярне відстеження результатів навчання учнів, а також надання їм підтримки в освітньому процесі (за потреби).

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання здійснюється з дотриманням вимог законодавства про освіту, захист персональних даних, а також санітарних правил і норм (щодо формування розкладу навчальних занять, рухової активності (фізкультхвилинок), вправ для очей, тривалості виконання завдань для самопідготовки у позаурочний час).

ВАЖЛИВО! Дистанційне навчання організовується для учнів, які не мають медичних протипоказань до занять з комп'ютерною технікою.

Дистанційне навчання осіб із особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням індивідуальної програми розвитку та може передбачати залучення допоміжних технологій дистанційного навчання (озвучування даних з екрану, голосове введення тексту, субтитри, клавіатури зі спеціальними можливостями тощо) з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів таких осіб.

Запроваджуючи дистанційне навчання, необхідно:

1. Організувати дистанційне навчання учнів відповідно до навчальної програми з предмета і календарно-тематичного планування.
2. Здійснювати навчання предмета шляхом застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання.
3. Для вивчення тем із української літератури підібрати творчі завдання для учнів, подані у підручниках, відповідно до теми кожного уроку з метою реалізації змістових компонентів, представлених чотирма наскрізними лініями: емоційно-ціннісною, літературознавчою, соціокультурною й компаративною, що дають змогу комплексно реалізувати завдання літературної освіти.
4. Передбачити виконання учнями диференційованих завдань, роботу з різними джерелами інформації.
5. Перевірку знань і вмінь здійснювати переважно за допомогою тестових завдань, розроблених учителем залежно від змісту матеріалу, що вивчається.
6. Скоротити обсяг теоретичного матеріалу з літератури на користь практичної діяльності, цим самим збільшити можливості для формування предметної і ключових компетентностей.
7. Для отримання зворотного зв'язку із учнями використовувати електронну пошту, онлайн-тестування тощо, використовувати власні вебресурси або вебресурс закладу освіти.
8. Організувати надання індивідуальних консультацій за допомогою відеозв'язку, чату.
9. Використовувати навчальну та методичну літературу з української літератури, рекомендовану МОН, зазначену в «Переліку навчальних програм, підручників та навчально-

методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України»; різні освітні вебресурси та онлайн-платформи, віртуальні класні кімнати, мультимедійні матеріали, навчальні відеофільми, відео- та аудіозаписи лекцій, семінарів тощо; інтерактивні вправи, «віртуальні дошки» тощо.

Учителям рекомендовано підготовку до навчального року розпочати з **планування графіка своєї роботи, визначення базових інструментів та платформ**. Як показує досвід, не варто одночасно застосовувати всі платформи – краще обрати просте й доступне, а згодом виробити чіткий алгоритм дій. Педагогічному працівнику потрібно пересвідчитись, що він технічно готовий до праці на обраній платформі, провести пробне заняття, скласти графік онлайн-зустрічей з учнями, створити групу або спільноту з учнями у зручному месенджері та повідомити про дату і час занять.

У ході планування навантаження кожного заняття слід мати на увазі, що самостійне опрацювання матеріалу учнями триває довше, ніж виклад цього матеріалу вчителем. Варто скоротити, наскільки це можливо, обсяг матеріалу. Також доцільно переглянути очікувані результати навчання і встановити дещо нижчий їх рівень або цілком їх скоригувати, якщо в умовах дистанційного навчання їх досягнення є надто складним.

Простір для організації дистанційного навчання має забезпечувати такі функції: проведення онлайн-уроків; доступ до різноманітних електронних навчальних матеріалів; отримання робіт учнів (тести чи виконані практичні завдання в зошитах); оцінювання та зворотний зв'язок щодо виконаних робіт; можливість поставити питання та отримати відповідь поза межами онлайн-уроку. Усі ці моменти вчитель може реалізувати, зважаючи на можливості освітнього закладу, власні можливості й особливо – можливості учнів щодо забезпечення комп'ютерною технікою, засобами зв'язку, підключенням до мережі Інтернет. У зв'язку з цим неможливо надати уніфіковані рекомендації щодо проведення дистанційного навчання, а вчитель сам повинен його організувати, враховуючи специфіку свого освітнього закладу.

Основні форми комунікації

Електронна пошта – спосіб обміну повідомленнями між людьми і використовується для організації спілкування вчителя та учня, а також учнів між собою. Повідомлення можуть бути в різних формах: тексти, графіка, звуки, відео.

Форум – найпоширеніша форма спілкування. Форум присвячується будь-якій проблемі або темі. Модератор форуму (мережевий викладач) реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією. Програмне забезпечення форумів дозволяє приєднувати файли різного формату.

Особливості використання. Відкрити декілька окремих форумів для роботи окремих груп з метою спілкування під час вирішення поставленого для даної групи завдання. Потім форуми можна об'єднати між собою, а згодом, винести обговорення загальної проблеми проекту усіма учасниками освітнього процесу у формат вебконференції.

Блог – одна з форм спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі або групі людей.

Особливості використання. Учень / група учнів виконав/ли дане завдання (твір, есе) і розмістив/ли його на власному сайті/блогі. Потім автор блогу дає можливість іншим учням прочитати та прокоментувати розміщений матеріал. В учнів з'являється можливість обговорення й оцінки якості публікації.

Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет. Чати бувають: текстові, голосові, аудіо та відео. Найбільш поширений текстовий чат.

Особливості використання. Чат можна запропонувати для проведення дискусій з певної проблеми/теми, сумісної проєктної діяльності, обміну інформацією. Голосовий чат можна використати при вивченні іноземних мов, а також організувати спілкування з носіями мови.

Відеоконференція – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і викладач знаходяться на відстані. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Для якісного проведення відеоконференції, як і

телеконференції, необхідна її чітка підготовка: створення програми, своєчасна інформація на сайті і розсилка за списком.

Особливості використання. У режимі реального часу можна проводити онлайн консультації, заняття, обговорювати та приймати рішення, дискутувати, проводити захист проєктів. Учитель і учні можуть бачити один одного, вчитель має можливість супроводжувати заняття наочними матеріалами.

Анкетування - тестування для поточного контролю під час дистанційного навчання.

Для проведення вебконференцій можна використати платформи Zoom, Google Meet, Skype, Cisco Webex, які дають вчителю потужний інструмент для мотивації та спілкування з учнями на відстані у безпечному середовищі. Zoom, Skype потребують встановлення додатків на пристрій. Для роботи з Google Meet користувачі повинні мати облікові записи Google.

Соціальні мережі (Вайбер, Телеграм інші), служби обміну миттєвими повідомленнями та мобільні застосунки дозволяють створювати закриті групи, чати.

Особливості використання. Для вирішення організаційних питань, обговорення тем, завдань, проблем, обміну інформацією.

Також оптимальним є створення віртуальних просторів для учнів певного класу, так званих своєрідних «класних кімнат», звідки можна робити посилання на індивідуальні вчительські кабінети, де відбувається безпосередня навчальна взаємодія. Залежно від кількості учнів, кількості класів, інших особливостей організації освітнього процесу в закладі, можна обмежитись цими «класними кімнатами», не виокремлюючи окремих ресурсів за предметами навчання.

Створення віртуальних класів. Одним із найперших кроків у дистанційному навчанні, що значною мірою оптимізуватиме освітній процес, є створення віртуальних класів. Вони дають можливість не лише згрупувати здобувачів освіти, а й координувати, моніторити й оцінювати їхню навчальну діяльність.

Для створення віртуальних класів найпростішими та досить розповсюдженими є Гугл Клас (Classroom) та віртуальний клас ClassDoJo.

– **ГуглКлас** (Classroom <https://classroom.google.com>) це безкоштовний інструмент від компанії GOOGLE (Google Apps for Education), призначений спеціально для освітніх цілей. До такого віртуального класу можна додати до 250 користувачів, серед яких можуть бути не лише організатор та учні, а також їхні батьки та інші вчителі. Платформа має простий інтерфейс, який підтримує українську мову, що дозволяє дуже швидко розібратися у принципах використання цього інструмента як педагогам, так і учням та їхнім батькам.

Зауважимо, що учитель може створити віртуальні класи для кожного класу, в якому він працює. Також інструмент ГуглКлас дозволяє створювати різні завдання як для всього класу, так і для окремих груп; швидко здійснювати контроль за їх виконанням та оцінювати їх.

Необхідно звернути увагу, що користувачі ГуглКласу повинні мати власний обліковий запис Гугл (власний акаунт), на який зазвичай вводяться вікові обмеження. Користувачі з України повинні досягнути 13-річного віку. Для можливості користуватися цим сервісом користувачам молодше 13 років, необхідно звернути увагу їхніх батьків на те, що вони повинні допомогти створити такий обліковий запис і здійснювати контроль та керувати цим записом за допомогою додатку Family Link (<https://families.google.com/intl/ru/familylink/>).

– **ClassDoJo** (<https://www.classdojo.com/uk-ua/?redirect=true>) є безкоштовним вебінструментом, представленим підрозділом Ed-tech компанії Y Combinator для організації віддаленої взаємодії в класному колективі між учнями, педагогами та батьками. Платформа є гейміфікованою і спрямована в цілому на вікові групи дошкільної та початкової освіти. Але її з успіхом можна використовувати і у більш старших класах. ClassDoJo дозволяє учителю організувати повноцінний дистанційний навчальний процес зі зворотнім зв'язком між усіма учасниками, контролем виконання завдань, обміном мультимедійним контентом тощо.

Для залучення дітей до навчання з використанням цього інструмента, необхідно обов'язково отримати згоду батьків та залучитися їхньою підтримкою щодо контролю використання гаджетів та Інтернету. Приєднання учасників здійснюється за згенерованим QR-кодом, лінком або запрошенням, які передаються учаснику будь-яким шляхом (електронна

пошта, SMS-, MMS-, Viber-повідомлення, паперовий варіант тощо).

Проведення онлайн-зустрічей (уроки, лекції, вебінари, індивідуальне й групове консультування та інші форми взаємодії зі здобувачами освіти). Зворотній зв'язок зі здобувачами освіти обов'язковий, адже «живе спілкування», хоча й у онлайн режимі, є зручним, цікавим і продуктивним інструментом професійної діяльності вчителя. Організувати такі зустрічі вчитель може за допомогою різних інструментів. Активно використовуються такі платформи для дистанційного спілкування:

– **Google Hangouts** (<https://hangouts.google.com>) є умовно безкоштовним інструментом для організації відеоконференц-зв'язку, який надає компанія GOOGLE. Він дозволяє проводити онлайн відеозустрічі з невеликою групою активних учасників до 10 осіб (учитель + 9 учнів), тривалість яких є необмеженою. Додатковими можливостями є демонстрація робочого столу та додатків, що на ньому відкриті для учасників сеансу; обмін текстовими повідомленнями у чаті; можливість підключення Google Drive та інших інтегрованих додатків. Також можна здійснити відеозапис зустрічі та організувати онлайн-трансляції заходу в мережі засобами відеохостингу YouTube, редагувати запис трансляції безпосередньо у браузері після її закінчення і використовувати цей запис у подальшому навчальному процесі. Умовою використання цього інструмента є наявність облікового запису користувача GOOGLE, аналогічно як і користувачів ГуглКласу з усіма вказаними вимогами.

– **Zoom** (<https://zoom.us>) – умовно безкоштовна платформа, що надає послуги віддаленого конференц-зв'язку. У системі є можливість використовувати вбудований чат, здійснювати демонстрацію екрану комп'ютера або мобільного пристрою, а це дає можливість використовувати власні презентації, мультимедійний контент чи роботу запущених програм. Також можливо здійснювати запис відеозустрічі з подальшим збереженням на локальному комп'ютері чи у хмарних сховищах. При використанні безкоштовного варіанту, платформа дозволяє об'єднати у відеоконференції одночасно до 100 учасників, але встановлюється обмежений ліміт часу проведення заходу – до 40 хвилин. Цих можливостей цілком і повністю вистачає для організації онлайн-відеоуроків у класі з будь-якою кількістю учнів та, навіть, проведення батьківських зборів.

Для організації відеозустрічі необхідно виконати попередню реєстрацію на офіційному сайті. Це можна зробити, пройшовши весь шлях, або використавши дані облікового запису користувача GOOGLE чи соціальної мережі Facebook та встановити на комп'ютер або мобільний пристрій застосунок «Клієнт конференцій Zoom». Його можна завантажити з офіційного сайту або з Play Маркету для мобільних пристроїв. Для учнів достатньо встановити сам застосунок «Клієнт конференцій Zoom». Отримавши запрошення, у якому міститься дата, час проведення, покликання, ідентифікатор конференції та пароль (за потреби), учні переходять за покликанням або вводять ідентифікатор, пароль (за потреби) і своє ім'я у відповідні поля програми й отримують доступ до зустрічі.

Запрошення генерується автоматично на сайті платформи під час організації конференції, а шляхи передачі цього запрошення оговорюються з учнями та їхніми батьками заздалегідь.

Віртуальна інтерактивна дошка Padlet. **Padlet** (<https://padlet.com>) є інструментом, що демонструє віртуальну дошку, на якій можна розмістити будь-який контент і використовувати його у навчальній діяльності. Цей контент може змінювати і розміщувати як адміністратор дошки, так і користувач (залежить від налаштувань дошки). Застосунок має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, який легко опанувати. У процесі роботи в одному обліковому записі користувача може бути створено декілька дошок на різну тематику, за допомогою яких можна організувати проєктну діяльність здобувачів освіти, виконання ними індивідуальних завдань чи просто концентрації інформації з різної тематики в одному місці.

Для використання цього інструмента, як учителям так і учням, потрібно створити обліковий запис. При його створенні можна використати повний варіант проходження процедури або ж використати дані облікового запису користувача GOOGLE чи Microsoft. Приєднатися до створеної дошки можна за допомогою її лінка (покликання), який повідомляється іншому користувачеві у визначений спосіб. Учні також можуть створити власну дошку, до якої приєднати учителя та своїх товаришів, створивши таким чином Padlet-сферу

класу. Інформація з цих дошок може бути опублікована у Гугл Класі, а також у соціальних мережах Фейсбук і Твітер.

Онлайн-сервіс для інтерактивного опитування учнів Mentimeter. Застосунок Mentimeter (<https://www.mentimeter.com>) – умовно безкоштовний, англomовний ресурс з інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом, який надається однойменною шведською кампанією Mentimeter. Дозволяє створювати інтерактивні презентації з інтеграцією опитування для учнів і відразу отримувати зворотній зв'язок з ними у вигляді відповідей. Підходить для організації рефлексії, мозкового штурму та інших прийомів під час проведення занять. Цей інструмент також можна використовувати під час проведення виховних заходів чи віддалених онлайн-уроків. Є можливість імпортувати презентацію, створену раніше за допомогою програми PowerPoint чи застосунку Google Slides, додавши до неї можливості Mentimeter. Але ця функція передбачена лише для платного варіанту використання.

Для використання цього застосунку необхідно пройти реєстрацію, заповнивши вказані необхідні поля або скористатися обліковими записами користувача GOOGLE чи соціальної мережі Facebook. Учасники опитування приєднуються за покликанням і кодом, які демонструються у верхній частині екрану під час презентації, або за допомогою цього ж покликання чи згенерованого QR-коду. Покликання чи QR-код передається учасникам у заздалегідь визначений спосіб і є активним у безкоштовній версії впродовж двох днів.

Онлайн сервіс Kahoot для створення вікторин, дидактичних ігор і тестів. Kahoot (<https://kahoot.com>) – умовно безкоштовний англomовний онлайн-сервіс навчального призначення для створення інтерактивних ігор, вікторин, опитувальників за певною темою. Цей ресурс дозволяє залучити учнів до онлайн-змагання та одразу побачити результати кожного з них. Процес рефлексії чи обговорення якогось питання з використанням інструмента Kahoot може перетворитися у справжню цікаву гру.

Для створення контенту за допомогою Kahoot необхідно пройти реєстрацію, обравши запропоновані ролі та використавши дані облікового запису користувача GOOGLE чи Microsoft. Скористатися створеним контентом учні можуть, перейшовши за покликанням <https://kahoot.it>. На цій сторінці треба ввести код гри, який генерується автоматично і передається учасникам та продовжити.

Приємною новиною для користувачів навчальних онлайн сервісів є те, що деякі з них відкривають можливість безкоштовного використання їх повного функціоналу на час карантину, пов'язаного з розповсюдженням COVID-19. Такою, для прикладу, є платформа Kahoot.

Отож, вибір інструментів для організації дистанційної взаємодії з учнями під час карантину залежить, з одного боку, від компетентнісного досвіду учасників освітньої діяльності, а з іншого – від технічних можливостей Інтернету та електронних пристроїв, які використовуються в освітньому процесі.

Корисні посилання, на яких можна знайти цікаві застосунки для роботи з учнями:

1. Все про інструменти Google для навчання з інструкціями. URL: <https://teachfromhome.google/intl/uk/>
2. Огляд 37 різних веб-ресурсів, які учитель може використовувати в своїй роботі. URL: http://marinakurvits.com/37_veb_servisov_dla_uchitel%D0%B0/
3. Вчителі різних предметів діляться досвідом роботи з різними веб-застосунками в умовах карантину. URL: <https://goo.su/0zzL>
4. Докладна інструкція з використання онлайн-тестів на освітній платформі «На Урок». Просто! Швидко! Ефективно! URL: <https://cutt.ly/yapJgWt>
5. Інтелектуальна карта з дібраним переліком великої кількості Інтернет-сервісів, які можуть бути використані учителем для організації навчальної діяльності. URL: <https://goo.su/0ZzL>
6. Портал «Нові знання». Складова всеукраїнського проекту «КУРС: Освіта». Дає можливість налагодити ефективний зв'язок між усіма учасниками освітнього процесу. URL: <https://nz.ua>
7. Оперативна інформація МОН України щодо роботи в умовах карантину. URL: <http://mon-covid19.info>

Учні можуть під час карантину безкоштовно користуватися послугами освітньої мережі «Щоденник.ua». Ця Всеукраїнська безкоштовна освітня мережа формує унікальне електронне

середовище для вчителів, учнів та їхніх батьків. Проект працює за підтримки Міністерства освіти і науки України, Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, управління освіти.

З метою ефективної організації означеної роботи з учнівством у період карантину рекомендуємо добірку інформаційних матеріалів для організаторів виховного процесу. Дані ресурси можна використати для конструювання завдань, перегляду та обговорення у форумах чи в соціальних мережах роликів, мультфільмів, фільмів, проходження тестів, виконання вправ різного спрямування тощо.

Пропонуємо короткий перелік цікавих і корисних ресурсів:

1. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <http://www.mon.gov.ua/>
2. Дистанційне навчання школярів. URL: <http://virtualschool.org.ua> on-line
3. Система дистанційної підтримки навчання у школах, ліцєях та гімназіях України. URL: <http://disted.edu.vn.ua/>
4. Сайт інструментів самопізнання та планування особистого розвитку. URL: <http://hucato.com>
5. Тренування з проходження тестів. URL: <http://testportal.org.ua>
6. Портал інтерактивних знань. URL: <http://znannya.org>
7. Портал «Учительський журнал онлайн». URL: <http://teacherjournal.in.ua/>
8. Портал «Острів знань». URL: <http://ostriv.in.ua/>
9. Портал «Словники України» онлайн». URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
10. Бібліотека української поезики. URL: <http://poetyka.uazone.net/>
11. Бібліотека школяра. URL: <http://www.ukrtvory.com.ua/>
12. Вікіпедія. Є можливість обрати українську мову. Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
13. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/>
14. Розробки уроків. URL: <http://www.uroki.net/docrus.htm>
15. Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади). URL: ae-lib.org.ua/
16. Електронна бібліотека «Джерело» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrlib.com
17. Бібліотека Українського центру. URL: <https://goo.su/0zYe>
18. Національна бібліотека України для дітей з віртуальною бібліографічною довідкою. URL: <http://chl.kiev.ua/cgi-bin/sp/>
19. Методичний портал (електронний каталог аудіо-, відео-, інших навчально-методичних матеріалів). URL: <http://metodportal.net/>
20. Мій кращий урок: сайт Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів [методичні розробки навчальних занять учителів Київщини]. URL: www.bestlessons.at.ua
21. Онлайн школа «На урок» для учнів. URL: доступу: <https://naurok.ua/>

Поради щодо організації та проведення уроків у дистанційному режимі

У **синхронному режимі** учні можуть:

- виконувати тести на платформах Google Classroom, Naurok, Moodle тощо за вибором вчителя та з урахуванням можливостей учня;
- виконувати письмові роботи, у тому числі диктанти, із використанням відеоінструментів Skype, Zoom тощо;
- брати участь в усних формах контролю (усний переказ, читання напам'ять вірша та прозових текстів, презентація та захист проєктів тощо) із використанням відеоінструментів Skype, Zoom індивідуально або в групах;
- брати участь в онлайн-семінарах та онлайн-форумах із використанням відеоінструментів Skype, Zoom або в чатах на платформах дистанційного навчання (наприклад, Moodle) у закритих групах Facebook тощо;
- виконувати інші завдання, запропоновані учителем.

В **асинхронному режимі** учні можуть:

- виконувати завдання на одній з платформ (Google Classroom, Naurok, Moodle тощо за вибором учителя);
- виконувати письмові роботи у текстових редакторах (Word тощо) або у зошитах та надсилати вчителю файли з виконаними завданнями електронною поштою, в один із

месенджерів (Viber, WhatsApp, Facebook тощо) або іншими засобами поштового зв'язку (за відсутністю технічних засобів навчання або доступу до мережі Інтернет);

- писати диктанти з використанням аудіо або відеозаписів, створених та надісланих вчителем;
- знімати на відео або записувати аудіо усних відповідей та надсилати файли вчителю засобами електронного зв'язку;
- виконувати інші завдання, запропоновані вчителем.

Отже, якими формами, методами та ресурсами для організації дистанційного навчання користуватися – вирішують виключно заклади освіти і педагоги, які беруть участь у цьому процесі.

Нами досліджено й систематизовано деякі цікаві онлайн-застосунки, які можуть використовувати педагоги-технологи у власній професійній діяльності, зокрема – у процесі організації дистанційного навчання. Розглянемо їх детальніше.

Можна й самостійно створювати **дидактичні онлайн-ігри**. Для цього заходимо на сайт за покликанням: <https://jeopardylabs.com/> (реєструватися не потрібно, відразу розпочинаємо роботу). Натискаємо кнопку Create a Jeopardy Game, вводимо пароль, який легко запам'ятати (саме через цей пін можна буде віднайти створену гру, якщо випадково адресу буде втрачено). Після цього натискаємо кнопку Start Building.- і гра завантажується. Після цього вводимо назву, а також назви категорій. Натиснувши на будь-яке поле, наприклад, 100, 200, 300, 400 чи 500, ми викликаємо завантаження вікна вводу запитання та правильної відповіді. Для прикладу використано дію додавання. У лівій частині запитання, у нашому випадку « $25+42=?$ », а в правій – відповідь «67». Далі натискаємо кнопку Continue. Повторюємо ці самі дії з іншими полями, кількість яких залежатиме від нашого вибору. Незаповнені поля в готовому варіанті не відображаються. Отож гра готова, залишилося тільки зберегти (у прикладі заповнено одне поле) для цього натискаємо Save and Finish. У кінцевому підсумку ми можемо обирати кількість команд – «teams», додавати / редагувати – «edit», роздрукувати гру – «print», завантажити – «download» та поділитися посиланням – «share».

Онлайн-сервіс для **створення кросвордів** має таке покликання: <https://crosswordlabs.com/> Цей онлайн-інструмент також не потребує реєстрації, лише одноразовий пароль. Для початку роботи уведіть назву; упишіть правильну відповідь, через пробіл – запитання, і програма автоматично згенерує ваш кросворд, яким ви зможете поділитися онлайн через пошту, Facebook, Viber, Telegram тощо; можете скористатися функцією пошуку вже готових кросвордів (за допомогою кнопки Find a Crossword), уводячи в рядку пошуку потрібну тему українською мовою.

Поради щодо проведення дистанційних уроків

1. Мінімум пояснень, максимум інтерактиву.
2. Учням надавати чіткі інструкції щодо використання вебресурсів, послідовності виконання завдань, особливостей контролю тощо.
3. Використовувати відеопояснення навчального матеріалу.
4. Поєднувати цифрові завдання, роботу з підручником та робочим зошитом.
5. Організовувати онлайн-зустрічі для тих учнів, кому потрібна консультація (за розкладом).

Поради щодо завдань для учнів

1. Використовувати 2-3 вебсервіси.
2. Не перевантажувати учнів завданнями, достатньо запропонувати виконати 1-2 завдання.
3. Залучати учнів до творчої діяльності, активного навчання. Процес навчання відбувається тоді, коли учні щось роблять з матеріалом. Тому завдання «прочитай параграф або прочитай цей текст» є досить загальним. Учні мають виконати певну дію: бути готовими переказати, можливо дати відповіді на запитання, або поставити запитання, за матеріалами скласти таблицю, намалювати схему понять, укласти стрічку подій, які розглядалися.
4. Онлайн-тести можна створювати в Google-формах, а також на спеціалізованих платформах, наприклад <https://naurok.ua/>, <https://quizlet.com/latest>, <https://www.classtime.com/uk/>, <https://quizizz.com/> тощо за вибором вчителя, враховуючи

можливості учнів. Завдання, підготовлені вчителем за допомогою електронних засобів, можуть містити інструмент для самооцінювання учнів в ігровій формі, що сприятиме підвищенню мотивації учнів до їх виконання.

5. При виконанні письмових робіт, у тому числі диктантів, використовувати відеоінструменти Skype, Zoom тощо.

6. При виконанні завдань можна запропонувати учням зняти відео або записати аудіо усних відповідей та надіслати файли вчителю будь-яким зручним способом.

7. Наявність зворотного зв'язку від учнів щодо ознайомлення із запропонованими завданням (чи можуть вони технічно виконати і надіслати їх у визначений термін).

8. За відсутністю технічних засобів навчання або доступу до мережі Інтернет тестові та письмові роботи учні виконують у зошитах, фотографують і надсилають вчителю файли з виконаними завданнями електронною поштою, використовуючи соціальні мережі або інші засоби поштового зв'язку (може бути і скринька біля закладу освіти).

Поради щодо оцінювання

1. Оцінювати можна в синхронному або асинхронному режимі. Синхронний режим – це більш об'єктивне оцінювання, але воно вимагає відповідного технічного забезпечення у вчителя та всіх учнів. Асинхронний режим більш гнучкий, учні можуть виконувати завдання у зручний час, але він менш об'єктивний.

2. Результати оцінювання можна фіксувати в електронному щоденнику, якщо такий є, або надсилати дитині індивідуально, використовуючи стислі повідомлення, електронну пошту, месенджери, платформи навчання тощо.

Оприлюднення списку оцінок для всього класу є недопустимим.

Організація освітнього процесу і в умовах очного, і в умовах дистанційного навчання не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні та нешкідливі умови здобуття освіти.

Ще одним із трендів розвитку освіти в майбутньому може стати **змішане (гібридне) навчання**. Таке навчання може здійснюватися асинхронно, коли частина матеріалу дається учням для самостійного опрацювання, а інша частина – вивчається з усіма учнями синхронно, зокрема очно чи дистанційно. Такий підхід дозволяє отримати гнучкий графік для груп учнів із різними рівнями навчальних досягнень та з різними потребами, сприяє індивідуалізації навчання, зростанню ефективності й поліпшенню доступності навчання. Однією з моделей змішаного навчання може бути «Перевернутий клас». Ця модель добре підходить для школи й поєднує індивідуальне онлайн-навчання та навчання разом у класі (Джерело: Classifying K–12 Blended Learning By Heather Staker and Michael B. Horn, 2012).

Кількість видів контролю, їх оцінювання

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 28.04.2006 № 1/9-301 «Вимоги до виконання письмових робіт учнів ЗНЗ і перевірки зошитів з української мови й літератури та зарубіжної літератури у 5 – 11 класах» **основними видами класних і домашніх письмових робіт учнів з української літератури є відповідь на поставлене в підручнику або вчителем запитання; написання навчальних класних і домашніх творів; виконання самостійних робіт; складання таблиць, схем римування, партитур, написання конспектів (у старших класах), робота з цитатним матеріалом, з літературними джерелами та інші види робіт, передбачені чинними програмами.**

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо **рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами)**. Поданий у таблиці розподіл годин є **мінімальним і обов'язковим** для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовки учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури у 5–9 класах

Класи	5		6		7		8		9	
Семестри	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II

Контрольні роботи у формі:	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3
контрольного класного твору;	-	1	1	1	1	1	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

У 8-9 класах із поглибленим вивченням української літератури доцільно пропорційно на розсуд учителя-словесника визначити кількість і види контрольних робіт, збільшити кількість уроків розвитку мовлення

Можливі види контрольних робіт: тест; відповіді на запитання; контрольний літературний диктант; анкета головного героя; комбінована контрольна робота; письмовий контрольний твір.

На виконання тестових завдань відводиться орієнтовно 20 - 25 хвилин уроку, решту уроку можна використати на виконання завдань творчого характеру (дивитися **Методичні рекомендації щодо використання тестових технологій в процесі вивчення української та зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах** (лист МОН України від 19.09.07 № 2/2-14-1813).

На письмові контрольні твори відводимо 2 уроки. Учнім слід пропонувати написати твори у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

Звертаємо увагу на те, що домашній контрольний твір не є обов'язковою формою контролю з української літератури. Ураховуючи розвиток інформаційних технологій і рівень володіння ними сучасними учнями, написання домашнього контрольного твору, який потім має перевірити учитель, перетворюється на формальність і не дозволяє об'єктивно визначити знання учнів з певної теми. Якщо такий вид контролю навчальних досягнень учнів, як домашній контрольний твір, залишений учителем, то можна обрати таку форму творчої роботи як фанфік, щоб учні самостійно виконували творче домашнє завдання.

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, її виставляють у колонці з датою написання роботи. Напис у журнальній колонці «Твір» не роблять.

У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого – письмового. Умовне позначення в таблиці – (у + п). **Можливі види контрольних робіт із розвитку мовлення:** складання оповідання (казки) за прислів'ям; добір прислів'їв, крилатих виразів, фразеологічних зворотів, що виражають головну ідею твору; уведення власних описів в інтер'єр, портрет,

пейзаж у вже існуючому творі; усний переказ оповідання, епізоду твору; твір-характеристика персонажа; написання асоціативного етюду, викликаного певним художнім образом; написання вітального слова на честь літературного героя, автора тощо; твір-опис за картиною; складання тез літературно-критичної статті (параграфу підручника); підготовка проекту (з можливим використанням мультимедійних технологій) – індивідуального чи колективного – з метою представлення життєвого і творчого шляху, естетичних уподобань письменника тощо; складання анкети головного героя, цитатних характеристик, конспекту, рецензії, анотації; написання реферату; ідейно-художній аналіз поетичного чи прозового твору; написання листа авторові улюбленої книжки; інсценізація твору (конкурс на кращу інсценізацію уривка твору) тощо.

Доцільно оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний – кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів з української літератури виставляють у колонку без дати з написом «Напам'ять».

Перевірка різних видів роботи у 5 – 11 класах на уроках української літератури здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання, затверджених наказами Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Кількість, призначення і перевірка учнівських зошитів.

Кількість робочих зошитів з української літератури – по одному в кожному класі.

Для контрольних робіт з української літератури в усіх класах використовують по одному зошиту.

Для навчальних і контрольних видів письмових робіт використовують зошити в лінію (з позначеним берегом), які мають 18 або 24 сторінок (у 10-11 класах зошит для навчальних робіт може бути більшим за обсягом).

Зошити для контрольних робіт мають зберігатися в школі протягом навчального року (для конкретного класу до дати, зазначеної у відповідному документі про структуру навчального року).

Зошити для навчальних класних і домашніх робіт з української літератури учитель перевіряє один раз на місяць у кожному класі обов'язково. **Зверніть увагу, за умови відсутності учня на уроках протягом місяця в колонці за ведення зошита необхідно зазначати н/о (нема оцінки).**

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів. Оцінку за ведення зошитів з української літератури виставляють у класний журнал (колонка «Зошит») щомісяця в кожному класі протягом семестру та враховують як поточну до найближчої тематичної.

Під час оцінювання зошита з української літератури слід урахувати **наявність різних видів робіт** (класних і домашніх); **грамотність** (якість виконання робіт відповідно до критеріїв оцінювання); **охайність**; **уміння правильно оформлювати роботи** (дотримання вимог орфографічного режиму).

Щодо орфографічного режиму записи в зошиті учні виконують кульковою ручкою з синім чорнилом чи його відтінками (для оформлення таблиць, схем тощо використовують простий олівець); між класною й домашньою роботами пропускають два рядки (між видами робіт, що входять до складу класної чи домашньої роботи, рядків не пропускають) дату класної, домашньої та контрольної роботи з української літератури 5-11 класах оформляють так: у першому рядку дату записують словами, а у другому – вид роботи (класна, домашня чи контрольна), наприклад:

Сьоме вересня

Класна робота

У 10-11 класах у зошитах з української літератури можливим є й інше оформлення: у першому рядку записують вид роботи, а на березі цього ж рядка зазначають дату цифрами, наприклад:

Класна робота

/07.09.2018

Після заголовків, назв видів робіт крапку не ставлять.
Зразок підпису зошита:

*Зошит
для робіт з української літератури
учня 5 - А класу
Тернопільського навчально-виховного комплексу
«Школа-ліцей № 6 ім. Н. Яремчука»
Захарченка Сергія*

*Зошит
для контрольних робіт
з української літератури
учениці 7 - В класу
Жуківської загальноосвітньої школи
I - III ступенів ім. Б. Лепкого
Бережанської районної ради
Устенко Олени*

Прізвище та ім'я учня/учениці записують в родовому відмінку однини. У кінці підпису зошита крапку не ставлять.

Неправильний запис учень повинен охайно перекреслити (а не брати у дужки, витерти гумкою або знебарвити білилом).

Записи, помітки й виправлення в учнівських письмових роботах учителю слід виконувати ручкою з червоним чорнилом.

Виявлені помилки позначають так:

- **орфографічні, пунктуаційні та граматичні** помилки на вивчені вже правила підкреслюють горизонтальною рисою й на березі зошита у цьому ж рядку вказують тип помилки (l – орфографічна, v – пунктуаційна, г – граматична), помилки на ще не вивчені правила виправляють, перекреслюючи їх скісною рисою (/) й надписуючи потрібну літеру чи розділовий знак, проте її не враховують при виставленні оцінки;

- **лексичні** (неточність у слововживанні, тавтологія, росіянізми тощо), **стилістичні** (стильова невідповідність чи одноманітність дібраних мовних засобів тощо) та **змістові помилки** (логічні – порушення послідовності викладу, недоречний поділ тексту на абзаци, фактичні – неправильно вказано дату, власну назву тощо) підкреслюють горизонтальною хвилястою рисою й на березі зошита у цьому ж рядку вказують тип помилки (л – лексична, с – стилістична, з – змістова помилки).

Методично правильно організоване виконання й оформлення письмових робіт та їх контроль із боку вчителя позитивно впливає на формування важливих якостей особистості (відповідальності, дисциплінованості, охайності, самостійності), стимулює учня до систематичної наполегливої праці та порядку.

Обсяг і характер домашніх завдань

Як зазначено у листі Міністерства освіти і науки України від 29.10.2007 № 1/9-651 «Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів», **основною метою домашніх завдань є закріплення, поглиблення і розширення знань, набутих учнями на уроці; підготовка до засвоєння нового матеріалу; формування в дітей уміння самостійно працювати; розвиток їх пізнавальних інтересів, творчих здібностей тощо.**

Ефективність домашніх завдань визначається дотриманням певних вимог до їх організації: розуміння учнями поставлених перед ними навчальних завдань; урахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, їхніх пізнавальних можливостей, специфіки кожного навчального предмета, складності матеріалу, характеру завдань та ін.;

формування загальнонавчальних умінь і навичок (уміння правильно розподіляти час, встановлювати послідовність виконання завдань, виділяти головне, використовувати попередньо вивчений матеріал, застосовувати наявні знання тощо).

При визначенні форм, характеру, змісту, обсягу домашніх завдань, методів їх організації необхідно враховувати специфіку навчального предмета, пізнавальні можливості учнів, їх вольові якості та уподобання тощо.

Домашні завдання можуть бути як **усні, так і письмові; індивідуальні**, що заохочують, стимулюють школяра до навчання, пізнання, розвивають індивідуальні здібності та інтереси дитини; **групові та парні**, що направлені на дослідницьку, пошукову, аналітичну роботу, співпрацю, співдружність тощо; **репродуктивного, конструктивно-варіативного та творчого характеру**.

Домашні завдання можна диференціювати в залежності від підготовки учнів, їхніх індивідуальних особливостей сприйняття, пам'яті, мислення, урізноманітнюючи при цьому зміст домашніх робіт та їх характер.

Згідно з Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01), **обсяг домашніх завдань з усіх предметів має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 5-6-му класах – 2,5 години; у 7-9 класах – 3 години; у 10-12 класах – 4 години**. Наприклад: якщо у 5 класі за розкладом п'ять уроків, то на виконання домашнього завдання з кожного навчального предмета п'ятикласник може витратити лише 0,5 години ($2,5 : 5 = 0,5$); якщо у 10 класі за розкладом шість уроків, то на виконання домашнього завдання з кожного предмета десятикласник може витратити 40 хвилин ($4 \text{ години} * 60 \text{ хвилин} : 6 \text{ навчальних предметів} = 40 \text{ хвилин}$).

Зважаючи на те, що з української літератури часто передбачено завдання, пов'язані із прочитанням художнього твору, то учням необхідно рекомендувати виконувати такі завдання за декілька днів до уроку, на якому розглядатиметься цей твір. Не рекомендовано давати домашні завдання на канікули, на вихідні та святкові дні.

Добір завдань для домашньої роботи, інструктаж щодо їх виконання (повний, стислий, конкретний тощо) учитель продумує завчасно і фіксує в поурочному плані-конспекті уроку.

Домашнє завдання можна давати з предметів інваріантної частини навчального плану, із будь-якого розділу програми, але тоді, коли його доцільність умотивована. **Увага! Домашнє завдання на уроках позакласного читання та літератури рідного краю дають не для підготовки до наступного відповідно до нумерації уроку, а до наступного уроку позакласного читання та літератури рідного краю.**

Успішне виконання учнями домашніх завдань значною мірою залежить від співпраці учителя з їхніми батьками. Важливо переконати батьків у тому, що дотримання оптимального режиму виконання домашніх завдань, їхня посильна допомога і контроль за виконанням сприятимуть розв'язанню основної мети навчальної домашньої роботи. Учитель повинен знайомити батьків з основними програмними вимогами до навчальних предметів, усного та писемного мовлення школярів, повідомляти батьків про результати виконання домашніх завдань.

Давати домашнє завдання можна на будь-якому етапі уроку.

Давати домашнє завдання можна на будь-якому етапі уроку (допис на сторінці «Головна» блогу «Паланка словесника» від 06.05.2020).

Не допускається оголошувати домашнє завдання під час чи після дзвінка на перерву, після уроків, оскільки його не фіксують діти, учні позбавлені можливості ставити запитання, а вчитель не встигає пояснити суть завдання.

Форми перевірки домашнього завдання можуть бути різними: фронтальна, індивідуальна, колективна, само-, взаємоперевірка, творча тощо. Вибір форми контролю залежить від змісту, виду і мети завдання.

Система оцінювання сучасного освітнього процесу

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні постає питання пошуку досконалих методів вимірювання рівня навчальних компетентностей. У сучасній педагогіці серед таких методів виокремлюють усне опитування, письмову роботу, інтерв'ю та тестування.

Оцінюючи результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, необхідно урізноманітнювати завдання, враховуючи всі рівні когнітивного домену (мисленнєвої діяльності). Рівень знань вважається найнижчим рівнем, який вимагає від учнів згадування раніше засвоєного матеріалу (завдання на перевірку знання термінології, фактів, визначень, класифікацій, правил, методів тощо). Рівень розуміння вимагає інтерпретації матеріалу, трансформації текстового матеріалу мовою креолізованого тексту - таблиць, графіків, рисунків тощо. Рівень застосування характеризується здатністю учнів використовувати вивчений матеріал у новій ситуації. До цієї когнітивної категорії належить застосування знань, законів, закономірностей у практичних ситуаціях, розрахунки з використанням вивчених алгоритмів тощо. Рівень аналізу – здатність розкласти ціле на частини. Прикладами завдань, що стосуються аналітичних здібностей, можуть бути такі, що потребують зробити певні припущення, розрізнити факти та наслідки, виділення суттєвого. Рівень синтезу – складання цілого з частин. Прикладами завдань що характеризують здатність до синтезу, можуть бути такі, що потребують складання відбору ознак, характеристик, дій або експерименту в конкретній ситуації, прошук нових прикладів, формулювання класифікаційних принципів. Рівень оцінювання характеризується здатністю учнів давати критичну оцінку процесам, явищам, особливостям, умінням доводити та аргументувати свою думку, висловлювати власну позицію. Використання завдань вищого когнітивного рівня (вищого мисленнєвого порядку) є надзвичайно важливим з огляду на необхідність формування в учнів критичного мислення – важливою ключової навички сьогодення.

Критичне мислення – це процес аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки достовірності / цінності інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини і альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення, тобто чому довіряти та що робити далі. Більше інформації про ключові характеристики та вправи для розвитку критичного мислення розміщено за покликаннями: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2>; <https://studway.com.ua/kritichnemislennya/>; <http://etwinning.com.ua/content/files/659841.pdf>.

Одним із перспективних шляхів запровадження компетентнісного навчання є застосування компетентнісно орієнтованих завдань. Якщо компетентність визначається спроможністю школярів застосовувати предметні знання, уміння й навички та науково-ціннісні установки у практичній діяльності й повсякденному житті, то компетентнісно-орієнтовані завдання – головний засіб формування предметної компетентності учнів і перевірки та оцінювання рівня сформованості предметної компетентності - комунікативної.

Структура компетентнісно зорієнтованих завдань передбачає наявність таких складників:

- стимул щодо виконання завдання: опис життєвої ситуації, суперечність проблемної ситуації, цікава невідома раніше інформація тощо;
- формулювання завдання у задачній формі, яке передбачає наявність у ньому таких складників, як сформульованої у формі запитання чи завдання вимоги (мети), умов (відомого) та шуканого (невідомого);
- джерело інформації: літературні дані, які необхідні для виконання завдання у випадку, коли їх недостатньо за умовами завдання.

Зразок (бланк) оформлення результатів виконання завдання пропонується у випадках, коли передбачена структурована відповідь – заповнення таблиці, схеми тощо.

В умовах упровадження зовнішнього незалежного оцінювання особливого значення набуває тестова форма контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів.

Тестування – метод, який більше ніж інші відповідає критеріям якості при визначенні рівня теоретичних знань, умінь і навичок учнів. Використання тестів в освітньому процесі дасть можливість перевірити значний обсяг вивченого матеріалу і швидко діагностувати оволодіння навчальним матеріалом значною кількістю учнів. Укладаючи тестові завдання у тести, потрібно звертати увагу на різноманітність та їх кількість. Укладання тестових завдань – процес цікавий, але нелегкий. З метою формування навичок укладання тестових завдань рекомендуємо ознайомитися з методичними рекомендаціями для розробників тестових завдань Ю. Пасіхова, сертифікованого випускника програми USAID («Програма сприяння зовнішньому тестуванню в Україні» при Американських Радах та УЦОЯО) (https://disted.edu.vn.ua/media/dlia_rosrobnukiv_testiv.pdf).

При створенні тестів пропонуємо використовувати такі форми тестових завдань: закриті тестові завдання (з вибором одного або декількох правильних варіантів відповідей із декількох запропонованих); відкриті тестові завдання (з можливістю самостійно записувати правильну відповідь; завдання на встановлення відповідності).

Серед вимог до тестових завдань виокремимо такі:

- завдання має бути коротким і складатися зазвичай із одного речення довжиною до десяти слів;
- відповіді мають бути приблизно однакової довжини;
- не бажано використовувати у відповідях категоричні вислови, як-от: «всі», «жодного», «ніколи», «завжди» тощо;
- розміщення правильної відповіді здійснюється у випадковому порядку;
- відповідь на одне завдання не повинна бути ключем до правильної відповіді в іншому завданні.

Тестування можна проводити як в паперовому, так і в комп'ютерному вигляді. В умовах очного та дистанційного навчання перевірку знань можна здійснювати за допомогою таких сервісів: «Google Classroom» (<https://classroom.google.com/>); «На Урок» (<https://naurok.com.ua/test/create>); «Всеосвіта» (<https://vseosvita.ua/test>); «LearningApps» (<http://learningapps.org/>); «Classtime» (<http://www.classtime.com/uk>); «Kahoot» (<https://kahoot.com>); «GoPollock» (<https://www.gopollock.com/uk/>); «Plickers» (<https://www.plickers.com/>); «Майстер-тест» (<http://master-test.net/uk>); «Blendspace» (<https://www.tes.com/lessons>); «Тесторіум» (<http://www.testorium.net/>). Частина сервісів пропонує скористатися вже готовою базою тестів або дозволяє конструювати свої, а також отримувати доступ до результатів учнів, сформувавши свої класи.

Тестовий контроль сприяє формуванню адекватної самооцінки, підвищенню рівня самостійності учнів та спонукає до творчості.

Кожен учень має право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів його навчання незалежно від виду та форми здобуття ним освіти. Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

Можна використовувати елементи **формуального оцінювання** навчальних досягнень учнів. Компонентами формуального оцінювання є цілепокладання, розробка критеріїв, зворотний зв'язок, само- та взаємооцінювання, рефлексія.

Проблемі **вербального оцінювання** приурочено матеріали допису від 27.09.2019 на головній сторінці блогу «Паланка словесника».

Поточне оцінювання здійснюють у процесі поурочного вивчення теми. Його основними завдання є встановлення й оцінювання рівнів розуміння і первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, встановлення зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок. Формами поточного оцінювання є індивідуальне та фронтальне опитування: усне опитування, виконання учнями різних видів письмових робіт (самостійних, практичних), захист проєктів, проведених досліджень; робота з діаграмами, графіками, схемами; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль

тощо. Інформація, отримана на підставі поточного контролю, є основною для коригування роботи учителя на уроці.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт.

Семестрову – на основі тематичного оцінювання.

Якщо дитина прохворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, то оцінка за семестр виводиться на розсуд учителя в залежності від динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці), важливості пропущеної теми чи теми, за яку учня (ученицю) атестовано, - (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу). За таких умов оцінка за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя).

Поточне та підсумкове оцінювання результатів навчання учнів на предмет їх відповідності вимогам навчальної програми, вибір форм, змісту та способу оцінювання здійснюють педагогічні працівники закладу освіти.

Оформлення сторінок класного журналу

Наказ МОН України від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» регулює стан ведення класних журналів.

Ведення журналу здійснюють **класний керівник та вчителі**. Вони несуть **особисту відповідальність за своєчасність, стан та достовірність записів**.

Записи в журналі здійснюють **державною мовою**.

Записи виконують чорнилом (пастою) одного (чорного або синього) кольору, чітко й охайно. На сторінках журналу не припустимі будь-які виправлення. **У разі помилкового або неправильного запису поряд роблять правильний, який засвідчують підписом керівника навчального закладу та скріплюють печаткою**.

Відсутність учня (учениці) на уроці позначають літерою **н**.

Дату проведення занять записують дробом, чисельник якого є датою, а знаменник - місяцем поточного року.

У разі проведення **здвоєних уроків** (у тому числі семінарських занять) **дату і тему кожного уроку (семінару) записують під окремим номером**.

У графі «Завдання додому» стисло записують його зміст (**прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо**), **сторінки підручника, номери завдань тощо**.

Звертаємо увагу, що **додаткового запису щодо теми над датами в журналі не роблять**.

Усі записи щодо оцінювання різних видів діяльності та контролю роблять у **формі називного відмінка** з великою літери: **Зошит**, а не **за зошит**; **«І семестр»**, а не **за І семестр**; **Напам'ять**, а не **за вірш** тощо.

При виставленні тематичної оцінки враховують всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках протягом вивчення теми, не виконав(ла) вимоги навчальної програми, у колонку з написом **Тематична** виставляють **н/а (не атестований(а))**.

Семестрове оцінювання здійснюють на підставі тематичних оцінок. При цьому мають врахувати **динаміку особистих навчальних досягнень учня (учениці) з предмета протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту тощо**.

Річну оцінку виставляють у журнал в колонку з написом **Річна** без зазначення дати не раніше, ніж **через три дні після виставлення оцінки за II семестр**.

Річне оцінювання здійснюють на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок.

У разі коригування учнями оцінки за II семестр, річну оцінку виставляють не пізніше 10 червня поточного року.

У випадку неатестації учня (учениці) за підсумками двох семестрів у колонку **Річна** роблять запис **н/а (не атестований(а))**.

Річна оцінка коригуванню не підлягає.

У випадку відсутності вчителя педагогічний працівник, який його заміняє, у графі **Завдання додому** після запису домашнього завдання записує слово «Заміна», прізвище, ініціали та засвідчує запис власним підписом.

Учитель ставить підпис та дату про ознайомлення із зауваженнями щодо ведення журналу та, за необхідності, відмітку про усунення недоліків.

Зразок заповнення сторінки журналу з української літератури подано в методичному листі Міністерства освіти і науки України від **21.08.2010 № 1/9-580** (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 14-15. – 2010. – С. 3-17).

		Напам'ять		Зошит		Тематична	I семестр	Скоригована			Напам'ять		Зошит	Тематична	II семестр	Скоригована	Річна	ДПА	Апеляційна	
9		9	9	8	9	9				9	8	8	8	8						
5	6	7	7	7	7	6				6	4	6	7	6						
н	8	8	н	н/о	н	5				7	6	н	н/о	5						

	Дата	Зміст уроку	Завдання додому (автор і назва підручника)
	01 09	Вступ. Українська література в контексті розвитку суспільства другої половини ХХ ст. Українська література у світовому контексті, її своєрідність на загальноєвропейському тлі. ТЛ: поняття національного і вселюдського.	Прочитати твір «Хіба режуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного. Додаткове завдання: побудувати діаграму Вена «Своєрідність української літератури на загальноєвропейському тлі».
	05 09	«Хіба режуть воли, як ясла повні?» – перший в Україні соціально-психологічний роман. Історія написання роману, особливості композиції. ТЛ: соціально-психологічний роман.	Опрацювати інформацію на с. 78-82 підручника, усно відповісти на запитання (с. 83), виписати кілька цитат для характеристики одного з головних образів роману.
	05 09	Лірика збірки І.Франка «З вершин і низин». Концепція поступу людства й незламний оптимізм у вірші «Гімн». Символ вічної жіночності, материнства й краси в поезії «Сікстинська мадонна». ТЛ: сонет.	Опрацювати теоретичний матеріал підручника (с. 18-29), вивчити напам'ять поезію «Гімн».
	23 09	Література рідного краю. Іван Франко і Тернопілля.	Підготувати презентацію (буктрейлер, фотоколаж, хронологічну шкалу) про одного із членів Тернопільської обласної організації Національної спілки письменників України .

15 10	Контрольна робота № 1 (тестові завдання). Творчість І. Нечуя-Левицького й Панаса Мирного.	Повторити вивчене в межах теми з теорії літератури. Підготувати до виразного читання одну із запропонованих поезій Івана Франка або скласти і записати план ідейно-художнього аналізу однієї із запропонованих поезій.
28 10	Позакласне читання. Поетичний дивосвіт І. Франка.	Прочитати один з творів Лесі Українки, а саме: «Кассандра», «Одержима», «Бояриня» Підготувати усну розповідь про історію створення цього твору.
04 11	РМ № 1. Написання асоціативного етюдю.	Повторити вивчене про особливості мови художнього твору.
04 11	РМ № 2. Диспут за повістю	Зібрати, систематизувати та записати мовний матеріал (цитати, тези, словнички) для твору про літературну спадщину Лесі Українки або виконати одне із запропонованих індивідуальних чи групових завдань.
	Василь Стефаник. Життєпис письменника. Загальна характеристика творчості митця. ТЛ: експресіонізм.	Підготувати усне повідомлення про один із яскравих епізодів життя і творчості письменника ...
	Контрольна робота № 3 (твір за літературною спадщиною Лесі Українки або В. Стефаника).	Повторити вивчене про творчу спадщину Лесі Українки та Василя Стефаника.

Робота з обдарованими школярами в процесі вивчення української літератури

Особливої уваги від педагогів потребують **обдаровані діти**, які вже зі шкільної лави виявляють зацікавленість науковими студіями, демонструють небуденні творчі здібності та мають значний природний потенціал. Пробудити дрімотні сили інтелекту й творчі можливості учня, надихнути його на заняття науково-дослідною та творчою діяльністю й озброїти сучасними методами наукового пошуку, виплекати в нього стійкий інтерес до певної галузі знань і підказати оптимальні форми потамування цього інтересу, зорієнтувати талановиту молодь у щонайширшому спектрі наукової проблематики і навчити доцільно реалізовувати й правильно оформлювати свої інтелектуальні та творчі набутки — ці та багато інших завдань постають перед учителем.

Інформацію про основні напрями організації роботи з обдарованими учнями узагальнено у **Методичних рекомендаціях щодо організації та проведення роботи з обдарованими школярами в процесі вивчення української та зарубіжної літератури в ЗНЗ (лист МОН України від 28.02.2007 № 2/2-14-420).**

Під поняттям **обдарованість** слід розуміти сукупність здібностей, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Це явище включає природну енергетику; пізнавальну активність; нестандартність мислення; наполегливість; надзвичайну працездатність.

Не обов'язково, щоб обдарована дитина мала гарні оцінки з усіх предметів шкільної програми: яскрава обдарованість в одному напрямі діяльності може поєднуватися з абсолютним відставанням в іншому.

Обдарований учень потребує такого навчання, яке забезпечувало б розвиток творчого мислення, самостійності й активності в навчальній діяльності, уміння набувати нові знання, а не заучування чужих висновків, слів і думок. У роботі з обдарованими дітьми вчитель має відмовитися від жорсткої заорганізованості навчального процесу й обмеження учнів у рамках стандартних навчальних планів. Тому **основними ознаками педагогічних технологій, орієнтованих на роботу з обдарованими школярами**, є: ускладнення змісту навчального матеріалу; збільшення обсягу теоретичного матеріалу; виконання учнями індивідуальних завдань; упровадження науково-дослідної, пошукової, експериментальної, проектної діяльності; підвищення рівня самостійної роботи; створення умов для реалізації природних обдарувань особистості; при цьому основними стратегіями навчання дітей з високим розумовим потенціалом є прискорення та збагачення.

Зважаючи на зазначене вище, можна визначити такі **головні умови ефективної організації роботи з обдарованими дітьми**:

- відхід від форм і методів навчання, які гальмують розвиток дитини й не залишають місця вільному вибору видів і методів її самостійної інтелектуально-творчої діяльності;
- активна педагогічна підтримка ініціативи, самостійності, оригінальності мислення, заохочення будь-яких навчальних та творчих успіхів;
- обов'язкова організація дослідницької діяльності, для якої в навчальних планах повинно відводитися спеціальне просторове і часове поле;
- активне запровадження гуманістичних моделей і технологій спілкування, навчання, виховання.

Стосовно ж учнів, **які мають здібності до вивчення літератури**, то одним зі складників у комплексі першочергових заходів оновлення змісту літературної освіти є співвідношення інтенсивного й екстенсивного навчання; орієнтація на конденсацію теоретичного матеріалу, вивчення його укрупненими частинами. Важливим є і засвоєння учнями основних інтелектуальних операцій – порівнювати, класифікувати, узагальнювати, виділяти головне. Детальніше про специфіку роботи з філологічно обдарованими учнями дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 04.10.2017 та 19.12.2018.

Профільні класи філологічної спеціалізації на сьогодні є одним з ефективних шляхів вирішення проблеми навчання та розвитку філологічно обдарованих дітей, але з невід'ємною складовою - збагаченням навчання. Своєрідність уроків української літератури у таких класах полягає в посиленні уваги до історичної епохи, естетичних поглядів письменника, змісту і форми художнього тексту. Під час розгляду теоретичних питань віддають перевагу спостереженням над літературними фактами і явищами з їх подальшим аналізом, класифікацією, встановленням певних закономірностей. Учні профільних класів обов'язково повинні одержувати додатковий до традиційних курсів матеріал, мати більше можливостей для розвитку мислення, самостійної роботи. Ефективність вивчення мови підвищує використання елементів історизму, що пробуджує смак до літературних пошуків, сприяє осмисленому сприйняттю фактів і явищ. Необхідно створити максимально сприятливі умови для самореалізації здібних учнів: пропонувати більше творчих вправ, дослідницьких завдань, проблемних питань, проводити мовні спостереження і досліді, літературні ігри тощо. Першочерговим завданням при цьому залишається пробудження пізнавальної активності.

До **прийомів, які формують активну позицію учня на уроці**, належить низка навчальних ситуацій: ситуації, у яких учень має захищати свою думку; ситуації, які спонукають школярів ставити запитання вчителю, однокласнику; рецензування відповідей, творчих робіт інших школярів на уроці й у позаурочній діяльності; виконання завдань, розрахованих на використання додаткової літератури; вільний вибір завдань, переважно пошукового характеру; створення ситуації обміну навчальною інформацією; самоперевірка, аналіз власних пізнавальних робіт.

Сьогодні доцільно говорити не про єдину **чітко окреслену систему роботи** з філологічно обдарованими дітьми, а про принципові підходи, які мають бути реалізованими в процесі навчання української літератури у класах профілю української філології: упровадження проблемного навчання; залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності.

Не здобування знань є основним у навчанні (знання, зрештою, забувають, застарівають, можуть бути неточними, а то й фальшивими), а **пізнавальна робота дітей**, вироблення в них умінь вичленовувати й аналізувати літературні факти та явища, помічати в них суттєве, визначальне, робити логічні умовиводи і таким чином самостійно доходити до істини, що активізує мислення, спрямовує особистість на творчий пошук істини. Саме оцінно-орієнтаційна діяльність учнів має бути вирішальним фактором у формуванні **критичного мислення**, основними ознаками якого є: умінь в прочитаному тексті побачити помилкові судження, обґрунтувати їх помилковість; умінь співвідносити прочитане в різних джерелах і виділяти протиріччя, обґрунтовувати їх; умінь визначити в тексті або на слух недоліки послідовності суджень, необґрунтованість висновків; умінь побудувати свою відповідь лаконічно, логічно, послідовно, правильно, аргументовано.

Учнів вводять у проблемні ситуації за допомогою **проблемних запитань чи завдань**, логічно пов'язаних із змістом навчального матеріалу. Проблемне запитання має бути складним, щоб викликало потребу пошуку нового, і доступним, щоб учень прийняв його й міг самостійно шукати відповіді на нього, воно має відповідати інтелектуальним можливостям дитини й передувати викладу навчального матеріалу. Виклад навчального матеріалу повинен виходити з проблемної ситуації і відповідати пізнавальній потребі, що виникла. Наприклад:

1. Чим є дума ліричним твором?

Поширеним на уроках літератури є **частково-пошуковий метод**, під час застосування якого учні вирішують проблеми за підтримки вчителя. В ідеалі учні повинні вміти самостійно «побачити» проблемну ситуацію, виділити й сформулювати проблему; самостійно визначити шляхи й засоби для її вирішення, якщо потрібно, розділити проблему на підпроблеми; сконструювати вирішення основної проблеми на основі вирішення підпроблем.

Не можна забезпечити повноцінного розвитку обдарованої особистості без якнайширшого залучення її до **пошуково-дослідницької діяльності**, яка стимулює творчу діяльність; сприяє засвоєнню осмислених, свідомо застосовуваних базових літературних знань на практиці; створює умови для розвитку пізнавальних інтересів. Пошуково-дослідницька праця передбачає активну мисленеву діяльність учнів, посилення ступеня їхньої пізнавальної самостійності.

Своєрідність навчальної дослідницької діяльності в умовах шкільного навчання, на відміну від наукової діяльності ученого, полягає в тому, що учень здійснює не весь цикл дослідження, а виконує лише окремі його елементи, наприклад: аналізує факти та явища, формулює дослідницьке завдання й мету дослідження, висуває гіпотезу, розв'язує це завдання й таке інше. Крім того, учень оволодіває експериментальним методом дослідження, методом моделювання досліджуваних літературних явищ, фактів і закономірностей та іншими науковими методами.

Методика проведення пошуково-дослідницької діяльності повинна поступово ускладнюватися. Цього ускладнення досягають за рахунок застосування певних прийомів, зокрема прийому тимчасових обмежень, що ґрунтується на врахуванні суттєвого впливу часового чинника на розумову діяльність; прийому раптових заборон — заборона учням використовувати будь-яку довідникову літературу; прийому нових варіацій — вимога до учнів виконати вправу по-іншому; прийому інформаційної недостатності — проблемне завдання подають з неповною кількістю даних, необхідних для виконання; прийому інформаційного перенасичення - включення в умову проблемного завдання зайвих відомостей.

У процесі дослідницької діяльності формують **дослідницькі вміння учнів**: бачити протиріччя; формулювати проблему; ставити мету й завдання дослідження; висувати гіпотезу дослідження; вибирати й використовувати методи дослідження; збирати й

аналізувати інформацію; самостійно планувати діяльність за етапами; апробувати гіпотезу; обґрунтовувати власну позицію; оцінювати власну діяльність. Робота з формування дослідницьких умінь умовно може бути розділена на чотири взаємопов'язаних напрями: включення елементів дослідження в мінілекції під час вивчення нового матеріалу; включення елементів дослідження під час виконання тренувальних вправ; включення елементів дослідження під час виконання домашніх завдань; включення елементів дослідження на позакласних заняттях (написання рефератів, проведення занять наукових гуртків, виконання колективних наукових або творчих проектів тощо).

Формування дослідницьких умінь повинне мати комплексний характер, тобто пронизувати різні теми на різних етапах навчальної діяльності. У практику викладання необхідно впроваджувати **систему граматичних вправ, що відповідає вимогам дослідницького навчання та сприяє формуванню дослідницьких умінь учнів** у процесі вивчення української мови. Основними компонентами такої системи є виконання завдань, які вирішують за допомогою методу спостереження та прийомів мисленнєвої діяльності (аналізу, синтезу, зіставлення, виділення головного, знаходження й пояснення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення та систематизація, класифікація); виконання завдань на застосування гіпотези (висунення та доведення або спростування гіпотези); виконання завдань на проведення лінгвістичного експерименту; виконання навчально-дослідницьких завдань та створення колективних дослідницьких проектів.

Суть **спостереження** полягає в тому, що учні під керівництвом учителя спостерігають літературний матеріал і приходять до відповідних висновків, до глибокого усвідомлення опрацьованої інформації. Спостереження зазвичай супроводжує пояснення вчителя, коротка бесіда, записи, унаочнення тих чи інших літературних фактів і явищ, тому доцільно користуватися цим методом у 8—9-х класах. У 5—7-х класах слід обмежитися тільки елементами спостережень над літературними явищами й фактами. Так, методом спостереження доцільно опрацьовувати такі теми, які учням до певної міри знайомі, а спостереження їх служать для міцнішого закріплення знань або для розширення відомостей про знайомі поняття, наприклад «Особливості мови художнього твору». Звичайно, залежно від стилю роботи, учням потрібна буде допомога в організації пошуку. Низка проблемних запитань дозволить успішно завершити роботу.

Завдання на **літературне експериментування** передбачають виконання таких дій, як зміна часу написання твору, літературного напряму, перебудова композиції чи сюжету (вилучення з неї одних елементів і включення до її складу інших), конструювання з простих елементів складних і навпаки.

Вправи на **застосування гіпотези** передбачають висунення гіпотези та її доведення (доказ чи спростування). Висловлення гіпотези можливе дедуктивним виведенням із уже відомих і доведених теорій, ідей і принципів; дедуктивним перенесенням принципів, теорій, законів на нові факти і явища; на основі даних спостережень або експерименту.

Ядро системи функціонування навчально-дослідницької діяльності складають **дослідницькі завдання**. Усі навчально-дослідницькі завдання можна поділити на три групи: навчально-дослідницькі завдання алгоритмічного рівня — вони орієнтовані на низький рівень підготовки учнів до навчально-дослідницької діяльності, мінімальний ступінь вияву пізнавальної самостійності; навчально-дослідницькі завдання частково-пошукового рівня — передбачають більш високий рівень підготовки учнів до навчально-дослідницької діяльності; навчально-дослідницькі завдання креативного рівня — орієнтовані на найвищу міру виявлення пізнавальної самостійності учнів.

Процедура виконання цих завдань сприяє розвитку таких дослідницьких умінь, як виділення об'єктів дослідження; висунення попередніх гіпотез; узагальнення результатів; вибір методів та оцінка ефективності їх; характеристика нової якості; аналіз ступеня реалізації мети; критичне визначення недоліків.

У процесі навчання української літератури значна роль належить освоєнню **способів діяльності**, підвищенню їхньої технологічності, створенню умов для активної соціальної дії, колективної проектної діяльності. Формування компетентності учнів у проектній діяльності,

тобто їх здатностей мобілізувати знання в реальній життєвій ситуації, — найактуальніша проблема інноваційного підходу в роботі з обдарованими дітьми. Проект — це цілісна робота, яку не можна закінчити, зупинившись на півдорозі, оскільки оцінюють кінцевий продукт. У процесі вивчення української літератури можуть бути використані різні за видами діяльності проекти: дослідницькі, творчі, практико-зорієнтовані, інформаційні, рольово-ігрові та ін. Колективне обговорення й обмірковування проблем, планування роботи та її виконання сприяють створенню демократичної атмосфери в класі, партнерських стосунків між учнями й учителем.

Основне навантаження під час виконання проекту лягає на учнів, учитель лише консультує, надає методичну допомогу, здійснює проміжний контроль. Можна виділити такі етапи проектного дослідження: *підготовчий* — визначення форм і методів дослідження, створення групи, розподіл доручень між учасниками, складання плану виконання проекту; *дослідницький* — відбір джерел інформації, збирання та опрацювання її, аналіз, підготовка висновків, оформлення результатів дослідження; *підсумковий* — ознайомлення учасників проекту з результатами дослідження, підготовка спільного рішення щодо способів і форм застосування результатів проекту.

Теми колективних творчих проектів іноді зазначено у чинних програмах як рекомендовані види роботи.

У галузі урочної діяльності слід упроваджувати в практику роботи різні **типи уроків**: лекція зі складанням опорних конспектів, семінар, урок-диспут, урок цікавих повідомлень, урок захисту знань, урок-дослідження, урок-спостереження, урок-змагання (лінгвістичні турніри). Особливої популярності серед обдарованих школярів набувають дискусійні форми (симпозіум, дебати, «круглі столи»).

Доцільною є **публікація науково-дослідницьких та творчих напрацювань** учнів, що дасть змогу додатково стимулювати талановитих вихованців до подальшої праці, а також забезпечуватиме роботу вчителя відповідним дидактично-ілюстративним матеріалом (див., наприклад: Наша доля — світанок! Збірка творів переможців Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченого Шевченківським дням. — Чернівці: Вид. дім «Букрек», 2006. — 224 с. та ін.).

Учителеві потрібно пам'ятати, що головне — створити умови для повноцінного розвитку обдарованої дитини; активізувати самий процес навчання, надати йому дослідницького характеру і цим самим передати учневі ініціативу в організації власної пізнавальної діяльності.

Позакласна робота з предмета

Належному рівню навчання української літератури сприяє **гурткова та позакласна робота** (мовно-літературні гуртки, товариства любителів рідного слова, літературні клуби та студії, поетичні вітальні, фольклорні експедиції, презентації-захисти, театральні вистави, тематичні діалоги, філологічні науково-практичні конференції, літературні читання тематичні вечори, творчі зустрічі із письменниками й літературознавцями, предметні тижні, філологічні олімпіади, конкурси, турніри, КВК, екскурсії; круглі столи, дискусії, диспути, ділові ігри), **залучення школярів до участі у суспільному житті** (значущих проектах, акціях, програмах, форумах, марафонах, фестивалях, святах, дистанційному спілкуванні в мережі Інтернет), **заохочення учнів до участі у філологічних випробуваннях** (Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Міжнародному конкурсі з українознавства, Всеукраїнській учнівській олімпіаді з української мови і літератури, Всеукраїнському конкурсі творчих робіт, Всеукраїнській українознавчій грі «Соняшник»), **науково-дослідницької діяльності** (роботи у Малій академії наук). Участь у цікавих заходах, виконання цікавих завдань спонукають школярів до пошуків, активізують творчу діяльність, мотивують до поглиблення й розширення знань. Крім того, за підсумками участі у різних філологічних змаганнях **найкращі учні виборюють право отримувати стипендію Президента України, стипендію Кабінету Міністрів України, стипендію**

імені Тараса Шевченка, виплата яких здійснюється щомісяця упродовж року, отримують також **цінні подарунки**.

Фахові випробування для учителів

Цікавою формою методичної роботи є стимулювання вчителів до участі у фахових випробуваннях – **конкурсі «Учитель року»**, учасниками очного етапу заключного туру якого було троє учителів (2013, 2015, 2018 роки), **Всеукраїнському конкурсі для українців «Соняшник-учитель»**, який підтвердив тенденцію до постійного зростання кількості учасників, щиро зацікавлених власним фаховим і творчим розвитком, пошуком і застосуванням у професійній діяльності нових знань (2017 року зареєстровано 160 учасників-представників Тернопільської області, а 2012 року - лише 8) та інших випробуваннях, які проводять міжнародні та громадські організації, видавництва. За підсумками Всеукраїнського конкурсу фахової майстерності для вчителів-українців «Соняшник-учитель» - 2019 двоє учителів закладів освіти Чортківського району здобули диплом II ступеня, а саме: **Квасниця Олександра Ярославівна** (Джуринська ЗОШ I-III ступенів) та **Махно Світлана Іванівна** (Джуринськослобідська ЗОШ I-II ступенів).

Для заохочення учителів брати участь у зазначених конкурсах необхідно знайомити з педагогічним досвідом **учителів-переможців** різноманітних конкурсів, проводити майстер-класи учителів, які мають звання **«вчитель-методист»**.

Кабінет української мови і літератури

Відповідно до Положення про навчальні кабінети ЗНЗ (наказ МОН України від 20.07.04 №601), листа МОН України від 20.08.08 №1/9-532, методичних рекомендацій щодо оформлення навчального кабінету з базових дисциплін у середніх загальноосвітніх закладах (Завуч, 2006, №29) можна виокремити певні **вимоги щодо загального вигляду кабінету української мови і літератури**, а саме:

- колір стін і меблів – пастельний жовтий, зелений або бежевий; стеля, верхня частина стін, віконні рами та двері - білого кольору;
- наявність таблиці на входних дверях з відповідним написом про кабінет української мови і літератури та цифровою позначкою класу;
- наявність шкільних меблів двох розмірів відповідно до зросту учнів, кольорової мірної лінійки для визначення необхідного розміру меблів;
- обладнане робоче місце вчителя;
- наявність термометра або психрометра;
- наявність класної дошки на одну або декілька робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді з тримачами для таблиць;
- наявність екрана, що вільно згортається;
- пронумеровані місця зберігання засобів навчання з відповідними назвами на етикетках.

Щодо **наочно-дидактичного та технічного забезпечення**, то у кабінеті мають бути навчальні програми; підручники; навчальні та методичні посібники (не менше 1-го примірника) відповідно до типового переліку навчально-наочних посібників; картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, розподілених за темами навчальних програм; технічні засоби навчання; картотека аудіовізуальних засобів і програмного педагогічного забезпечення, відеотека; додаткова література (фахові журнали, інформаційні збірники МОН України, науково-популярна, довідково-інформаційна та методична література, матеріали педагогічного досвіду, розробки показових уроків та виховних заходів, краєзнавчі матеріали).

Обов'язковою є наявність відповідної **документації**: Правил роботи в кабінеті, Інструкції з безпеки праці та пожежної безпеки; Перспективного плану оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням, погодженого з директором ЗНЗ і (за потреби) місцевим органом управління освітою, органом державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони; Регламенту роботи на рік, який обговорено на засіданні методичного об'єднання вчителів української мови і літератури; Інвентарна книга

відповідного зразка, прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою; документів списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників; Журналу обліку інструктажів з техніки безпеки.

Крім того, необхідно подбати і про **постійну експозицію** (демонстрацію державної символіки, Інструкції з безпеки праці та пожежної безпеки, Правил роботи в кабінеті, портретів мовознавців і письменників, таблиць, на яких розміщено інформацію літературознавчого характеру, літературної карти України й області) та **змінну експозицію** (виставку кращих робіт учнів, матеріали до тем наступних уроків, поради та орієнтовні завдання для підготовки до ТО, ДПА, ЗНО, інформацію про життєвий і творчий шлях мовознавців і письменників, матеріали краєзнавчого та дослідницького характеру, завдання і роботи учасників I етапу учнівських олімпіад, конкурсів, стінгазети тощо). **Детальніше йдеться у матеріалах вебінарів «Кабінет словесності як творча лабораторія учителя української мови і літератури» та «Створення нового освітнього середовища для забезпечення якісної мовно-літературної освіти» (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» від 18.05.2018 та 21.02.2019).**

Основні форми методичної роботи з учителями-словесниками

Удосконаленню фахових компетентностей учителів-словесників сприятиме **участь їх у різних формах методичної роботи: індивідуальних** (самоосвіта, стажування, наставництво, консультації), **колективних періодичних** (педради, семінари, педчитання, методичні конференції, оперативні методичні наради, лекторії, методичні декади, тижні методичної майстерності), **колективних постійних** (методоб'єднання вчителів, школа молодого вчителя, школа передового досвіду, школа професійного вдосконалення, творча група тощо).

Найбільш поширеною формою методичної роботи є **фахове методичне об'єднання (комісія)**, що об'єднує трьох і більше учителів, керівництво яким здійснює голова, що обирається з учителів I або вищої категорії з педагогічним стажем не менше 5 років (допомогу консультативного характеру голові надає заступник директора з навчально-виховної роботи). Щодо **документації** цієї методичної структури, то мають бути наявні План роботи методичного об'єднання, який обговорюють і затверджують на 1-му засіданні та погоджують з керівником ЗНЗ; Банк даних про кількісний і якісний склад членів методичного об'єднання; тематика і протоколи засідань методичного об'єднання (4 і більше разів на рік); облік методичної роботи вчителів. Зміст роботи методичного об'єднання розкривають теми, які обговорюють на засіданнях: нові програми, підручники і посібники; актуальні теми навчально-виховної роботи; педагогічний досвід; рівень навчальних досягнень учнів; результати спостережень під час показових уроків і виховних заходів; валідність тестових завдань для проведення поточного і тематичного контролю навчальних досягнень учнів; підготовка до ТО, ДПА, ЗНО; зміни до білетів з української літератури для проведення ДПА в 9-му класі; підготовка й проведення предметних тижнів, олімпіад, конкурсів, відзначення ювілейних дат; творчі звіти вчителів, завідувачів кабінетів; основні напрями методичної роботи; інформація про курсову підготовку; клопотання перед керівником ЗНЗ про матеріальне і моральне стимулювання вчителів за досягнення у роботі; пропозиції щодо організації методичної роботи у ЗНЗ; запровадження нових технологій навчання тощо.

План роботи методичного об'єднання має відповідну структуру. Орієнтовно він може містити аналіз роботи за попередній навчальний рік (1-й розділ); мету, тему, над якою працюватимуть члени методичного об'єднання упродовж навчального року (2-й розділ); інформацію про кількісний і якісний склад методичного об'єднання (3-й розділ); тематику засідань (4-й розділ); перелік заходів щодо зміцнення матеріальної і науково-методичної бази навчального процесу (5-й розділ); інформацію про роботу вчителів щодо удосконалення і розвитку фахових компетентностей (6-й розділ); графік відкритих (показових) уроків, позакласних заходів (7-й розділ).

Цьогоріч під час проведення засідань районних (міських) методичних об'єднань учителів української мови і літератури доцільно приділити увагу таким питанням:

- аналіз результатів участі словесників минулого навчального року в обласних, районних/міських навчально-методичних заходах;
- навчально-методичне забезпечення викладання української літератури в 5–11 класах у 2019–2020 навчальному році;
- сучасні підходи до викладання української літератури;
- проведення випереджувальних лекційно-практичних занять, ділових ігор, моделювання уроків із тем, передбачених новою програмою з української літератури для 9 класу (із метою науково-методичної допомоги, активізації творчої діяльності вчителів);
- аналіз результатів ДПА, ЗНО з української мови і літератури в 11 класі (2018–2019 навчальний рік);
- аналіз результатів участі школярів навчальних закладів міст (районів, громад) у олімпіадах, турнірах та конкурсах та підготовка школярів до участі в інтелектуальних і творчих змаганнях в 2019 - 2020 навчальному році;
- використання сучасних технологій навчання, у тому числі ЕОР, під час навчання української літератури (дивитися публікації блогу «Паланка словесника» про метод «Кейс» від 03.03.2017 та 11.01.2019; «Сторітелінг» від 16.11.2017, 09.08.2018, 03.07.2019; «Кластер» від 27.03.2018; «Скрайбінг» від 12.03.2018, 01.10.2018; технологію критичного мислення від 18.04.2017, 5.03.2019; STEM – освіту від 05.09.2017, педагогічні інновації від 27.06.2019; технології майбутнього від 27.04.2018);
- інноваційні технології мотивації учнів до читання та формування в них критичного мислення;
- упровадження медіаосвіти та формування медіаінформаційної грамотності учнів;
- заходи, пов'язані з вивченням творчої спадщини письменників-ювілярів 2018 і 2019 років;
- тайм-менджмент педагогічного працівника.

Рационально організувати свій робочий день педагогові допоможе матриця Ейзенхауера. Вона має два параметри: «важливо» і «терміново». Важливо – справи, які допомагають досягти визначених цілей і здійснити місію. Терміново – те, що неможливо відкласти на потім, що потребує негайного вирішення. Позначивши цими параметрами осі координат, отримаємо матрицю, яка дає змогу розподілити справи на чотири категорії (дивитися таблицю).

Поради Ейзенхауера: справи з квадратів С і D можна сміливо відкинути; справи з квадрата А можна скоригувати, вчасно приділяючи увагу справам із квадрата В; регулярно планувати справи з квадрата В.

У професійній діяльності вчителів доцільно використовувати сайт «Українська літературна газета», а також періодичні видання: «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України».

Безумовно, сучасний учитель зобов'язаний реагувати на виклики часу, соціальні тенденції, суспільні події, обирати найбільш результативні технології, вибудовувати власну траєкторію педагогічної діяльності, швидкими темпами оволодівати комп'ютерними, медіаосвітніми, інтерактивними технологіями, методами критичного мислення, проєктними та особистісно зорієнтованими методиками. Щоб бути цікавим для дітей як фахівець, як особистість, педагог має постійно навчатися. І не лише, щоб оновлювати знання з навчального предмета, а й тому, що самоосвіта – це шлях професійного та особистісного зростання, який визначає і якість уроків, і підготовку до них, і рівень співпраці з учнем, і професійну мотивацію та самооцінку.

Будьте креативними, мобільними, інноваційними, шановні колеги! Відвідайте тренінги, майстер-класи, семінари, навчайтеся самі й спонукайте інших!